

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНИХ НАУК І СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

освітній рівень – бакалавр

на тему: **«ГІБРИДНА ВІЙНА В КОНТЕКСТІ ПРОТИСТОЯННЯ МІЖ
КОРОЛІВСТВОМ САУДІВСЬКА АРАВІЯ ТА ІСЛАМСЬКОЮ
РЕСПУБЛІКОЮ ІРАН (1979-2024 РР.)»**

Виконав:
студент 4 року навчання
спеціальності 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»

Клименко Денис Ярославович

Керівник
Мрідула Гош
PhD, доцент кафедри міжнародних відносин

КИЇВ 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ МІЖ ІРІ ТА КСА. ПОНЯТТЯ ГІБРИДНА ВІЙНА, РЕЛІГІЙНІ ПАТЕРНИ КОНФЛІКТУ МІЖ ШИЇТАМИ І СУНІТАМИ, ГІБРИДНА ВІЙНА В КОНТЕКСТІ КЛАСИЧНОГО РЕАЛІЗМУ.....	8
1.1. Концептуалізація поняття “гібридна війна”. Гібридна війна, як нова форма геостратегії. Гібридна війна через призму теорії міжнародних відносин.....	8
1.2. Релігійна складова конфлікту між сунітською та шийтською гілкою ісламу. Причини шийтського революціонізму на Близькому Сході.....	13
1.3. Гібридна війна в контексті класичного реалізму.....	17
РОЗДІЛ II. КОНФЛІКТ МІЖ САУДІВСЬКОЮ АРАВІЄЮ ТА ІРАНОМ.....	21
2.1. Контекст і причини конфлікту між Саудівською Аравією та Іраном.....	21
2.2. Аналіз конфлікту між Саудівською Аравією та Іраном через призму поняття “гібридна війна”.....	26
2.3. Спроби і причини мирного врегулювання конфронтації. Мирна угода в Пекіні 2023 року.....	29
РОЗДІЛ III. ГЕОСТРАТЕГІЯ КОРОЛІВСТВА САУДІВСЬКА АРАВІЯ.....	35
3.1. Загальний аналіз збройних сил і оборонно промислового комплексу Саудівської Аравії. Роль “Saudi Vision 2030”. Ядерна зброя.....	35
3.2. Сили спеціальних операцій, органи розвідки і контррозвідки.....	40
3.3. Приватні військові компанії і найманці.....	43

3.4. Інформаційне протистояння, пропаганда, публічна дипломатія.....	47
3.5. Проксі-війна Саудівської Аравії.....	53
РОЗДІЛ IV. ГЕОСТРАТЕГІЯ ІСЛАМСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ІРАН.....	56
4.1. Збройні сили і оборонно-промисловий комплекс Ісламської Республіки Іран. Ядерна зброя.....	56
4.2. Роль Корпусу Вартових Ісламської Революції у гібридній війні. Підрозділ “Аль-Кудс”, як засіб ведення проксі-війни.....	57
4.3. Пропаганда та кібервійна. Публічна дипломатія Ірану, як засіб самовіктимізації.....	64
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	72
АНОТАЦІЯ.....	101

“Армія подобою води не має постійної форми – адаптується перед ликом свого ворога, не даючи йому читати твої наступні кроки. Як вода не має постійної форми, так і війна не має постійної форми” – Сунь Цзи, “Мистецтво війни”

ВСТУП

Зміна геополітичного становища в мусульманському регіоні відбулась у 1979 році: проамериканський режим іранського шаха Мохаммеда Реза Пехлеві був скинутий в результаті ісламської революції під керівництвом Рухоли Хомейні. Падіння іранської монархії передувало становленню іранської теократичної республіки, яка отримала офіційну назву Ісламська Республіка Іран (ІРІ). На чолі ІРІ хоч і стояв обраний народом президент, але фактична влада зосереджувалась у руках релігійних еліт, серед яких вищість влади належала Верховному керівнику, аятолі і обов’язково знавцю ісламського права, що означало суворий виборчий ценз на базі теократії [1, с. 4-9]. Зараз ключовим противником Ірану виступає Королівство Саудівська Аравія (КСА), але до 2003 року основне протистояння велось між ІРІ та Республікою Ірак часів Саддама Хусейна. В період з 1980 до 1988 року Ірак перебував у прямому збройному конфлікті з Іраном, під час якого обидві країни перебували у становищі, наближеному до економічної кризи, що змусило Ірак окупувати після війни багатий на нафтові родовища Кувейт, але унаслідок Війни в Затоці Ірак повторно зазнав значних втрат економічного та військового характеру. Остаточо Ірак був ослаблений в період інспекцій ЮНМОВІК і МАГАТЕ, проведених під егідою ООН задля знищення іракської зброї масового ураження (ЗМЗ/ЗМУ) [2].

Постійні порушення регламенту і підозри США до причетності саме Іраку в підтримці ісламістського тероризму на тлі терористичних атак 11 вересня 2001 року призвели до проведення операції “Іракська свобода”, в рамках якої режим

Саддама Хусейна був повалений, в Іраку була встановлена тимчасова адміністрація США під керівництвом Пола Бремера [3, с. 11-12], а питання зброї масового ураження вирішувалось американською комісією “Iraq Survey Group”. Заявлена зброя масового знищення не була знайдена в тій кількості, про яку заявлялось на початку [4, с. 1-3, 56-66], а Ірак втратив свій військовий потенціал на тлі війни та особливо кадрової чистки силових структур в рамках так званої “дебаасифікації” [4, с. 20-22]. Прикута увага до Іраку дозволила Ірану прискорити розвиток оборонно-промислового комплексу.

Іран зміг втримати стабільність на своїй території завдяки підготовці до міжнародної ізоляції, яка ще з 1950-х років почала лише розвиватись унаслідок санкцій, спричинених націоналізацією британських нафтових компаній [5, с. 1-8]. Досвід відкритої війни з Іраком продемонстрував військово-політичному керівництву ІРІ, що необхідно шукати новий підхід до розширення сфери регіонального впливу. Так званий “експорт революції” означав початок гібридної війни на Близькому Сході, а у 2003 році основним противником ІРІ стало КСА.

Попри окремі випадки загострення протистояння і можливого переходу до відкритих бойових дій, взаємної етнічної та особливо релігійної нетерпимості, в березні 2023 року Саудівська Аравія та Іран за посередництва КНР змогли досягнути мирного врегулювання конфлікту в Пекіні [6].

Конфлікт де-факто не вважається врегульованим. В Ємені досі триває громадянська війна, де іранські проксі продовжують звинувачувати КСА у підтримці США та Ізраїлю [7]; в Іраку діють впливові проіранські організації; в Лівані законодавча влада та усі південні регіони підконтрольні шийтській “Хізбаллі” [8, с. 265-281]; в Сирії політична влада сконцентрована в руках алавітів; в Палестині парламентська більшість належить ХАМАС, фінансованому Іраном [9][10]; Ісламський Емірат Афганістан йде на зближення з ІРІ [11], Катар час від часу займає проіранську позицію [12, с. 14-22]. Своєю чергою Саудівська Аравія йде на зближення із противником шийтської віхи Ізраїлем і лишається ключовим союзником США в регіоні [13]. Раніше вже були спроби врегулювання конфлікту

між цими державами у 2000-х роках, однак вони провалились остаточно у 2011 році.

Мета дослідження: систематизувати основні складові гібридної війни між Саудівською Аравією та Іраном в контексті геополітичного протистояння на Близькому Сході в період з 1979 до 2024 років та подальші сценарії її розвитку.

Отже, стоїть **питання дослідження:** які особливості гібридної війни між Саудівською Аравією та Іраном, які її основні причини, чи означає Пекінська мирна угода 2023 року припинення цієї гібридної війни та чи можна допустити ймовірність повторного погіршення відносин.

Відповідно, встановлюється **актуальність дослідження** – конфлікт досі триває попри примирення і надалі він розвиватиметься в інших його формах, відмінних від традиційних конфліктів.

Для виконання мети дослідження, поставлений наступний перелік **завдань:**

- виокремити причини конфлікту між Саудівською Аравією та Іраном на основі релігійних, ідеологічних, історичних і геополітичних засадах;
- визначити потенційні причини прагнення держав до нормалізації відносин;
- з'ясувати інтерес Китайської Народної Республіки до врегулювання конфлікту між КСА та ІРІ в березні 2023 року;
- описати засоби ведення протистояння в контексті гібридної війни двох сторін конфлікту у військовому та інформаційному вимірах;
- охарактеризувати поточну стратегічну ситуацію включно з можливою перевагою однієї зі сторін.

Об'єкт дослідження: гібридна війна між Саудівською Аравією та Іраном.

У роботі використовується **методологія**, виведена с теорії класичного реалізму Ганса Моргентау. Застосовується контент-аналіз, кейс-стаді, аналітичний

підхід дослідження з використанням історичної аргументації задля підкріплення правдивості поданих у роботі припущень.

Предметом дослідження є причини, специфіка і перспективи розвитку методів ведення гібридної війни між Саудівською Аравією та Іраном.

Серед джерел в роботі використовуються книги за авторством Ганса Моргентау “Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace”, Шона Макфейта “Нові правила війни”, Деніела Єрґіна “Нова карта світу” і “В поисках энергии”, Майкла Вайса і Хасана Хасана “Исламское Государство”, новинні видавництва і журнали, присвячені тематиці міжнародних відносин, геополітиці, військовій науці, інформаційним технологіям, ЗМІ та психології.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з 1979 року до 30 квітня 2024 року. За структурою робота складається зі вступу, чотирьох розділів та висновків. Перший розділ – теоретико-методологічні засади дослідження гібридної війни, конфлікту між КСА та ІРІ на рівнях релігійного, історичного і політичного характеру. Другий розділ присвячений аналізу гібридної війни між КСА та ІРІ. Третій і четвертий розділи – методи ведення гібридної війни між КСА та ІРІ.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ МІЖ ІРІ ТА КСА. ПОНЯТТЯ ГІБРИДНА ВІЙНА, РЕЛІГІЙНІ ПАТЕРНИ КОНФЛІКТУ МІЖ ШИЇТАМИ І СУНІТАМИ, ГІБРИДНА ВІЙНА В КОНТЕКСТІ КЛАСИЧНОГО РЕАЛІЗМУ

1.1. Концептуалізація поняття “гібридна війна”. Гібридна війна, як нова форма геостратегії. Гібридна війна через призму теорії міжнародних відносин.

Мета першого розділу: встановити теоретико-методологічні засади дослідницької роботи, серед яких є визначення поняття “гібридна війна”, конфлікту між сунітами та шиїтами, ототожнення поняття «геостратегія» та “гібридна війна”, аналіз поняття “гібридна війна” через теорію класичного реалізму Ганса Моргентау.

Щоб дати визначення поняттю “гібридна війна”, необхідно спершу інтерпретувати вихідне від нього поняття “війна”. За Карлом Філіпом Готлібом фон Клаузевіцом, слово “війна” має наступне визначення – “акт насилля, метою якого є примус ворогові нав’язати йому нашу волю” [14, с. 43-44]. Гібридна війна теж є методом нав’язування власної волі противнику, однак через нетрадиційні методи. Американський конфліктолог, колишній військовий і працівник ПВК, а нині професор Школи дипломатичної служби Джорджтаунського університету Шон Макфейт називає особливість нових воєн – “розмивання межі між миром та війною” [15, с. 23-25]. Отже, попри факт перемир’я 2023 року, між КСА та ІРІ потенційно може тривати гібридна війна і не лише у вимірах військового характеру.

До сучасних форм традиційної війни можна віднести Першу Світову чи Другу Світову війни, які характеризувались активним використанням летального озброєння і прямими зіткненнями двох чи більше сторін на полі бою. Після Другої Світової війни з наявністю ядерної зброї та взаємного стримування з’явилась потреба вести протистояння в інших сферах. Тоді воно ще не було

концептуалізованим, але під час В'єтнамської війни вже відбувалась проксі-війна з участю СРСР, який допомагав Північному В'єтнаму у війні проти США. З іншого боку, США вели проксі-війну проти СРСР вже в Афганістані. Такі війни були гібридними, тому що застосовувались нетрадиційні методи протистояння. В період Холодної війни безпосередні бойові дії почали втрачати актуальність, прикладом чого є Корейська війна, яка досі має найбільшу кількість повітряних боїв з 1945 року [16].

Термін “гібридна війна” був введений у науковий обіг у 2006 році офіцером КМП США Франком Гоффманом [17, с. 17]. Трактатування у його роботах постійно змінювалось, але найперше мало таку форму: “Різні способи ведення війни, включаючи звичні засоби, нерегулярні тактики та формування, тероризм, невибіркове насильство і примус, злочинність”. Разом з цим гібридна війна вказує на державну підтримку недержавних акторів, що заперечує статичний підхід реалізму Моргентау. В цьому випадку варто недержавних акторів розглядати, як проксі-сили або окремі нетрадиційні збройні формування, підконтрольні певній державі (а інколи, на кшталт, ІД, і самостійні квазідержавні утворення, які можуть себе забезпечувати через відповідність поняттю “держава”). У цьому конфлікті усі недержавні актори та проксі-сили виступають терористичними організаціями. Згідно з концептуалізацією поняття “тероризм” за Нетаньягу – це фінансоване державою політичне насилля [18, с. 13-21].

Остаточний занепад традиційної війни відбувся після Ірано-іракської війни. Конфлікт між двома однаковими за своїми силами державами завершився статусом-кво і великими втратами з обох сторін. Подібні конфлікти з позиції раціональності у класичному реалізмі не виглядають привабливими для країн.

У роботі гібридна війна розглядатиметься, як основа геостратегії держави. Вперше термін “геостратегія” вжив Фредерік Льюїс Шуман в 1940-х [19, с. 161-165], однак найближчим до гібридної війни є визначення професора Католицького університету Америки Якуба Грігеля: “Геостратегія — це географічний напрямок зовнішньої політики держави. Точніше, геостратегія описує, де держава

зосереджує свої зусилля, проектуючи військову міць і керуючи дипломатичною діяльністю. Припущення, що лежить в основі, полягає в тому, що держави мають обмежені ресурси та нездатні, навіть якщо вони бажають, вести зовнішню політику, яка б не була прийнята. Натомість вони повинні зосередитись у політичному та військовому плані на конкретних регіонах світу. Геостратегія описує цю зовнішньополітичну спрямованість держави та не стосується мотивації чи процесів прийняття рішень. Отже, геостратегія держави не обов'язково мотивується географічними чи геополітичними чинниками. Держава може спрямувати владу на певне місце через ідеологічні причини, групи інтересів або просто примху свого лідера” [20, с. 21-22]. Виходячи з цього опису терміну, геостратегія – це будь-яка дія держави, спрямована на захист власної національної безпеки, не обов'язково військовими засобами та не обов'язково через географічні чинники.

Нетрадиційні бойові дії використовуються зазвичай східними державами з антидемократичними режимами та нерідко проголошуються в офіційних програмах силових структур цих держав. Це свідчить про те, що дедалі більше держав відмовляються від невігідних їм методів ведення війни та переходять до гібридних попри факт аморальності таких дій, що у випадку відкритої війни могло б зашкодити міжнародному іміджу цих держав і послабити їхню публічну дипломатію. Яскраві приклади таких геостратегій: РФ, КНР та Ізраїль.

Війна нового покоління. Вперше поняття “війна нового покоління” почало використовуватись західними джерелами для визначення російської зовнішньополітичної стратегії після 2014 року. Синонімічним поняттям цієї стратегії виступає так звана “доктрина Герасимова”, у РФ відома як наукова стаття “Цінність науки в передбаченні” за авторством Начальника Генерального Штабу Збройних Сил Російської Федерації Валерія Герасимова, вперше опублікована в газеті “Військово-промисловий кур'єр” 2013 року. У статті пропонується стратегія, у якій держава має використовувати цивільний потенціал для стратегічної перемоги, в першу чергу завдяки економічному тиску, пропаганді та формуванню в політичному середовищі противника опозиції. Після 2014 року РФ почала

проводити операції через призму війни нового покоління у всьому світі [21, с. 24-29]. Росією на офіційному рівні стратегія ніколи не визнавалась, тому що це могло викликати питання порушення нею міжнародного права, особливо стосовно фінансування найманців та посягання на територіальну цілісність іншої держави.

Стратегія трьох воєн. Проголошена у 2003 році, як офіційна військова програма національної безпеки Китайської Народної Республіки. Програма покликана вести протистояння невоєнними засобами та стала переосмисленням проекту “Необмежена війна”, виданого за авторством офіцерів Народно-визвольної Армії Китаю Вана Сянсуя і Цяо Ляна. Стратегія трьох воєн заявляє про методи ведення війни некінетичним шляхом, до якого відносяться інформаційна, правова, економічна та проксі-війни [22, с. 1-12].

Війна між війнами. Офіційна програма національної безпеки Ізраїлю. Проголошує безупинну війну між Ізраїлем та ворожими близькосхідними державами, серед яких особлива роль відводиться Ірану та союзним йому державам. Причиною утвердження програми стали бойові зіткнення в Південному Лівані між Силами оборони Ізраїлю та організацією “Хізбалла” у 2007 році. На відміну від минулих засобів ведення війни, які були здебільшого нетрадиційними, ізраїльська стратегія зводиться до проведення операцій без оголошення війни та активному застосуванню сил спеціальних операцій [23, с. 13-59]. На практиці Ізраїль завдавав авіаційних ударів по ядерній інфраструктурі Сирії у 2007 році [24] і проводив фізичні ліквідації іранських посадовців, пов’язаних з ядерною програмою Ірану, іранськими силовими структурами та ісламістськими терористичними організаціями [25, с. 9-12, 21-38, 320-332].

Проблематика підходів. Неформально школи ведення воєн ділять на східну та західну. Східна використовує за основу праці Сунь-цзи “Мистецтво війни” та “36 стратагем”, які описують війну з можливістю вести протистояння не лише військовими засобами. Натомість західна школа надихається роботами Клаузевіца, який є прибічником традиційної війни та засуджує некінетичні засоби її ведення. Також популярними вважаються роботи Ніколо Макіавеллі, в яких він описує війну

в традиційному її прояві, де головну роль грають ідеологія, яка має бути опором національної армії та веде державу до перемоги [15, с. 42-47, 123-126]. Розмежування Заходу і Сходу наочно демонструються в зовнішньополітичній діяльності Саудівської Аравії та Ірану. Іран ще з 1979 року має стратегію так званого експорту ісламської революції, покликаної поширювати ісламську революцію мусульманськими країнами збройними та незбройними методами, серед яких основна роль відводиться проксі-війнам. Завдяки фінансуванню опозиції, Іран зміг сягнути значного успіху у поширенні геополітичного впливу. Фактично, під впливом Ірану опинився Східний Ємен, Сектор Газа, Південний Ліван, Сирія. Додатково, Іран має частковий контроль над Іраком, його союзником інколи виступає Катар, а також ІРІ сприяє фінансуванню терористичних організацій на Близькому Сході, серед яких можна виділити “Аль-Каїду” і ХАМАС.

Саудівська Аравія не має офіційної стратегії, подібної до іранської та надає перевагу копіюванню американської, якій гібридна війна не характерна. Ймовірним фактором цього є тривалі союзницькі відносини із США та відсутність причин формувати стратегію такого плану через оточення виключно сунітськими державами. Приклад, участь Саудівської Аравії в операції “Буря рішучості” в Ємені, яка характеризувалась завданням авіаційних ударів по території повстанців і широке застосування високоточної зброї, але відсутність якісної підготовки в армії призвела до значних втрат ресурсів і досі невирішеного з 2015 року конфлікту. Зараз США втрачають позиції у регіоні: ЗС США вийшли з Афганістану [26], мають нестабільні позиції в Іраку [27], мають неприязельські відносини із КСА на тлі репресій інакодумців [28] та існує питання виходу ЗС США із Сирії [29], а загрози саудівській безпековій системі на Аравійському півострові в Ємені і на Близькому Сході у Палестині, Лівані, Сирії та Іраку змушують Саудівську Аравію адаптуватись до нових змін. Стримування проксі-сил Ірану від активізації на території самої Саудівської Аравії можливе лише завдяки ваххабізму, що легітимізує сунітську монархію в КСА, але недавні арешти релігійних еліт [30]

свідчать про відхід від цього методу легітимізації. Додатковими загрозами є скупчення шіїтських меншин на сході КСА, Ємен у стані громадянської війни, Бахрейн з половиною населення шіїтів [31] і Катар, як потенційний союзник Ірану, але найбільшу загрозу складають саме шіїти – мусульманська меншина в цілому, поява яких стала першопричиною початку цього конфлікту.

1.2. Релігійна складова конфлікту між сунітською та шіїтською гілкою ісламу. Причини шіїтського революціонізму на Близькому Сході.

Вчення Пророка Мохаммеда повинні були виконуватись обов'язково та одним з них була відсутність політичного лідера. Єдиним допустимим правителем мав бути сам пророк, який виконував функцію духовного наставника та лідера мусульманського суспільства, щоб після смерті, готові до цього мусульмани почали жити з єдиним правителем – Аллахом (тобто без посередників у вигляді духовенства чи “богообраних” монархів, як у християнсько-європейських державах) [32, с. 6-8, 24].

Після смерті Мохаммеда, новонавернені мусульмани почали виходити з ісламу назад до своїх традиційних арабських вірувань, що загрожувало розпаду новоутвореній теократичній державі з центром в Медині. З метою запобігання цьому, був утворений Праведний халіфат. Він означав виборну абсолютну монархію, за якою ісламська аристократія обирала поміж себе найбільш здібного, титулувала його халіфом і давала повноваження на управління державою. Це вже означало деградацію утопічного державного апарату та усвідомлення, що держава без фізичної влади вижити не зможе [32, с. 26-34]. Нова держава змогла розширитись, що призвело до появи нових мусульман серед нових народів та закономірного розвитку суспільних та ринкових відносин, серед яких особливу роль посідали валютні й торгові операції. Такий розвиток припав на правління Усмана ібн Аффана, разом з чим його політика призвела до корупції та повстання, в результаті якого він загинув [33, с. 56-57].

Наступником Усмана став двоюрідний брат покійного Пророка Мохаммеда Алі ібн Абу Таліб. Страта винних у смерті Усмана була вимогою ісламської аристократії, проте Алі не почав переслідування вбивць попередника, побоюючись повторного повстання, що призвело до недовіри з боку Праведного халіфату і звинувачення Алі у спробі узурпації влади шляхом вбивства Усмана. В результаті війни між Алі та Праведним халіфатом, Алі здобув перемогу і зміг об'єднати навколо своєї особи велику кількість прибічників, велика частина яких його почала сакралізувати через кровні зв'язки з Пророком Мохаммедом [32, с. 52-56].

Нове повстання проти Алі підняв сирійський намісник Муавія ібн Абу Суф'ян. Повстання призвело до великих втрат з обох сторін і встановлення третейського суду як платформи переговорів, з чим були незгодні деякі прибічники Алі. В знак протесту група колишніх прибічників Алі дезертирувала і відправилась на територію сучасного Йемену, назвавши себе хариджитами [32, с. 103-104]. Згодом Алі буде вбитий від рук одного із хариджитів, а владу здобуде Муавія. Смерть Муавії та прихід до влади його сина Язіда призвела до повторної громадянської війни, в результаті якої у 680 році загинув онук Пророка Мохаммеда і прибічник покійного Алі (а також його син) – Хусейн ібн Алі [32, с. 147-151]. Загибель Алі вважається ключовою подією в історії ісламу, коли ця релігія зазнала розколу на дві найбільших течії – прибічники виборної монархії суніти і прибічники богообраності Алі шіїти.

Суніти. Суніти є найбільшою релігійною групою в ісламі, чисельність яких складає близько 70% від усіх мусульман. Вони розглядають Пророка Мохаммеда найвищим божественним символом, який відіграв роль останнього посередника між Аллахом та людьми. Алі вони визнають Праведним халіфом, але не гіперболізують його роль в історії ісламу на відміну від шіїтів. Суніти використовують Коран редакції третього Праведного халіфа Усмана, за якого Коран був вперше зібраним. Суніти були названі в честь Сунни, другого після Корану джерела ісламського права, яка фактично є діяннями та висловами Пророка Мохаммеда, як приклад для наслідування. Суніти вважають, що правити

мусульманами повинен виборний монарх, який є найбільш здібним серед ісламської спільноти – халіф. Ці особливості є узагальненими, тому що є багато гілок сунізму і кожна має унікальний погляд на суспільно-політичне життя [33, с. 62].

Шіїти. Друга за чисельністю релігійна група ісламу – близько 25% від усіх мусульман. Шіїти мають меншу роздробленість через меншість та згуртованість через в першу чергу психологічні та історичні патерни, серед яких особливу роль відіграє культ мучеництва, який після Ісламської революції в Ірані лише посилювався. Шіїти вважають, що Пророк Мохаммед зміг передавати своїм родичам силу влади і одним з цих родичів є Алі. Попри вибіркоче визнання Корану, шіїти схильні вважати, що в багатьох аспектах політичні противники Алі спотворювали інформацію про його богообраність, називаючи її міфом і навіть вирізали з Корану інформацію про те, що Аллах обрав Алі своїм намісником. За віруванням шіїтів, правити ісламською громадою має імам, який походить від самого Мохаммеда, Алі або дружини Алі Фатіми (доньки Мохаммеда). Найбільша шіїтська течія – імаміти, яка в Ірані найбільш поширена. Вони схильні вважати, що в ісламі існувало 12 імамів з роду Алі, обраних Аллахом для правління мусульманами, але останній імам, на ім'я Махді зник у IX столітті і його прихід означатиме початок Судного дня, коли вороги ісламу будуть знищені. Апокаліптичні особливості шіїзму-імамізму пояснюються в першу чергу тим, що шіїти були меншістю, яка з моменту свого заснування, як окремої течії, активно переслідувалась і вважалась єретичним вченням [33, с. 61-62]. Переслідування шіїтів зіграли важливу роль у їхній самовіктимізації та появі бажання поширювати свій вплив на Близькому Сході з 1979 року.

Переслідування шіїтів, ісламізм та релігійний фундаменталізм. Вже після заснування шіїзму, як окремої течії ісламу, його почали переслідувати суніти. Одним із прикладів цього виступає смерть Хусейна ібн Алі у 680 році в м. Кербела, територія сучасного Іраку. Оплакування смерті Хусейна є однією з основ культу мучеництва серед шіїтів, яке проходить через паломництво до м. Кербела,

татбір [34, с. 1-8] (обряд самобичування в перший місяць ісламського місячного календаря) і рузе-хані (обряд оплакування смерті Хусейна, під час якого аудиторії імам детально розповідає про Кербельську битву з метою викликати емоційну реакцію) [35, с. 1-20].

За часів Османської імперії переслідувались алавіти (релігійна течія, яка формально не є ісламською, але сакралізує Алі) [36], а на Аравійському півострові у XVIII столітті ваххабіти активно винищували місцевих шиїтів [37, с. 95-107]. Причинами всього цього стало зародження в XII столітті ідеології сунітського ісламізму та релігійного фундаменталізму. Розкол між сунітами та шиїтами ісламські теологи намагались врегулювати шляхом формування ідеї спротиву секуляризації суспільно-політичного життя мусульманської держави та повернення до витоків через погляд на сучасний іслам, як на спотворену нововведеннями релігію. З метою прискорити процес повернення до “істинного ісламу”, такі теологи, як Ібн Таймія демонстрували такфіризм, себто звинувачення мусульман в невірі, опираючись на своє суб’єктивне світосприйняття, а не описані в Корані чи Сунні причини (для прикладу, невизнання пророцької місії Мохаммеда є проявом невіри, але не підпадає під поняття такфіризму). Роботами ісламістів та релігійних фундаменталістів почали надихатись інші люди, які концептуалізували нове вчення – салафізм [38, с. 3-23]. Модернізована версія салафізму, ваххабізм, з’явилась на Аравійському півострові у XVIII ст. Якщо салафізм виступав за повернення до витоків ісламу, ваххабізм був його переглядом та дозволяв абсолютну монархію, де політична влада належала безпосередньо монарху династії Аль Сауд, а релігійна влада і повноваження консультативного характеру з легітимацією короля – сунітській релігійній еліті, улемам із династії Аш-Шейх [39, 147-150]. Ваххабізм критикує шиїзм і донині, але зараз релігія не є основним мотивом і зазвичай використовується, як додаткова причина захисту національних інтересів обох сторін.

Шиїтський революціонізм. Як зазначалось, шиїтам характерна самовіктивізація через наявний культ мучеництва. Завдяки цьому шиїти схильні

розглядати себе, як жертв, яких переслідують суніти й виправдовувати втручання у внутрішні справи інших держав через “експорт революції”, як “превентивної самооборони”. Протягом усієї історії шіїти намагались не вести агресивну політику, але 1979 року відбулась революція в Ірані, результатом якої став приход до влади теократичних еліт під керівництвом Рухоли Хомейні, основою вчень якого згодом назвуть “хомейнізм”. Хомейнізм характеризувався антиамериканськими, антирадянськими, антисаудівськими і юдафобними ідеями [40, с. 1-32]. Хомейні вважав, що Іран повинен стати оплотом ісламської революції, експорт якої прокотиться по всьому ісламському світу, тому що недопустимим є факт існування проамериканських нафтових монархій на Аравійському півострові й арабських держав з націоналістичними чи панарабськими ідеями, які були особливо популярні в ХХ столітті. Іран же повинен залишитися осторонь соціалістичного чи капіталістичного полюсів, обравши за основу толерування шіїтів і принципи шариату, які стануть основою права в усіх інших мусульманських країнах, якої б панівної гілки ісламу там не було. Однак, державна пропаганда все одно продовжить з 1979 року просування антисунітських наративів [41, с. 5-6].

Підсумовуючи, Саудівська Аравія та Іран перебувають в стані релігійно-ідеологічного суперництва з наступних причин: вони є історичними суперниками та вони репрезентують різні полюси. Але у ХХІ столітті релігійна складова конфлікту отримує другорядну роль, а держави стають раціональними, вдаючись до гібридної війни, яка нерідко демонструє аморальність і розбіжність з офіційними заявами урядовців цих двох держав.

1.3. Гібридна війна в контексті класичного реалізму.

Гібридна війна в теорії міжнародних відносин не досліджувалась активно через факт появи терміну лише у 2006 році та його популяризації лише після 2014 року. Стоїть серйозна академічна проблема у військовій науці з приводу гібридних воєн, тому що переважна кількість авторитетних теорій міжнародних відносин

походять із західних країн, кругозір науковців яких обмежений традиційною війною, поки гібридні війни є звичним явищем для східних держав і остаточного визначення терміну не існує. Проте існує можливість дослідити гібридну війну через теорію класичного реалізму.

Праці Ганса Моргентау про політичний реалізм вказують на те, що існує два види держав, природа яких і призводить до конфлікту. Перші держави незадоволені міжнародним порядком і прагнуть його змінити (імперіалісти, але доцільніше в цьому випадку їх називати революціонерами для збереження об'єктивності). Другі держави – прихильники статус-кво і не терплять змін [42, с. 21-46]. Відповідно, революція – Іран, статус-кво – Саудівська Аравія.

Протистояння країн на підґрунті принципу консервативності чи радикальності формує дилему безпеки. Найпотужніший інструмент здійснення влади за політичним реалізмом є армії [42, с. 129-133]. Фактично, усі конфлікти на Близькому Сході переростали в збройні протистояння через значну різницю світоглядів сторін і відсутність згоди йти на компроміси.

Вперше дилема безпеки на Близькому Сході проявилась під час протистояння між Іраном та Іраком. Після завершення Ірано-Іракської війни, Саддам Хусейн активно нарощував виробництво зброї масового знищення. Причин цього існувало багато: підготовка до вторгнення в Кувейт і Саудівську Аравію з метою захопити нафтові родовища і не виплачувати взяті у них кредити, напад на проамериканський Ізраїль, але ключову загрозу становив саме Іран. Місії ЮНМОВІК (United Nations Special Commission, або Спеціальна комісія ООН) та МАГАТЕ (Міжнародне агентство з атомної енергії) проводили інспекції в Іраку на джерело ЗМУ і ці перевірки характеризувались серйозними порушеннями регламентів з боку іракської адміністрації. Саме це спровокувало ухвалення РБ ООН резолюції №1441 і подальшого проведення операції “Іракська свобода”. Відмова Саддама Хусейна підтвердити відсутність в Іраку ЗМУ, як вважається, могло дати Ірану факт беззахисності Іраку і можливість нарощувати сили, особливо після серйозних втрат іракської армії унаслідок Війни в Затоці.

Зараз ситуація аналогічна між Саудівською Аравією та Іраном. Обидві країни перебувають в стані активної мілітаризації, а за останні роки Саудівська Аравія офіційно посіла п'яте місце у світі за витратами на оборонно-промисловий комплекс [43, с. 2]. Навіть після примирення 2023 року дилема безпеки залишилась актуальною і кронпринц Мохаммед заявив, що у випадку здобуття Іраном ядерної зброї, Саудівська Аравія відповість симетрично [44].

Проблематика підходу. Основна проблема підходу полягає у естатичності [42, с. 73-75]. Основа гібридної війни – проксі-сили, які є недержавними акторами й тут радше було б застосовувати принципи теорії лібералізму з його принципом збільшення ролі недержавних акторів, але проблема лібералізму полягає в тому, що війна для міжнародних відносин є архаїчним поняттям і держави прагнуть кооперуватись, радше ніж співпрацювати [45, с. 3-4]. Близький Схід є мінливим середовищем і вже були спроби між КСА та ІРІ співпрацювати в кінці ХХ століття до 2011 року, тому не можна назвати це примирення остаточно завершенням конфлікту, але і не можна це назвати війною, яка в працях Моргентау переважає над іншими формами міждержавних взаємодій.

Також усе залежить від майбутніх очільників держав. У Ірані у 2025 році мають пройти нові президентські вибори, на яких може бути обраний новий очільник держави, а в ЗМІ дедалі частіше спливає інформація, що поточний президент Ірану Ібрагім Раїсі замінить Алі Хаменеї на посаді Верховного лідера ІРІ [46].

Крім підходу класичного реалізму, цю ситуацію частково можливо аналізувати через призму неолібералізму та неореалізму. Неолібералізм Джозефа Ная стверджує, що держави надають перевагу співпраці, аніж війні (що і відбувається зараз між КСА та ІРІ), але війна, згідно з думкою Ная, є архаїчним, застарілим поняттям. Неореалізм за Кеннетом Уолтцем працює над причинно-наслідковими зв'язками у аналізі міжнародних відносин і структурує їх, але ігнорує людську природу і відповідно психологію, як важливий фактор, який впливає на міжнародні відносини. Відповідно, розгляд цього кейсу лише частково можливий і

з точки зору кількох теорій міжнародних відносин, але класичний реалізм на даному етапі найкраще пояснює і охарактеризує факт раціональності акторів, факт анархії міжнародних відносин, факт постійних конфліктів за сферу впливу і факт того, що міжнародні відносини з усіма похідними від них явищами (особливо конфлікти) є наслідком людської природи. Тому у роботі приділяється увага саме на цей підхід.

Боротьба за вплив на Близькому Сході була постійною і лише посилилась після падіння саддамівського режиму у 2003 році. Через зацікавленість сторін, на Близькому Сході сформувався анархічний режим, де арбітр відсутній [42, с. 137-142] і це пояснюється балансом сил – Іран з ядерним стримуванням, фінансуванням радикальних організацій та союзниками на кшталт РФ і арабські країни з кількісною перевагою і здебільшого протекторатом США. В такому випадку армії складно використовувати, що прецедент війни між Іраком та Іраном яскраво демонструє, а держави за політичним реалізмом діють раціонально [42, с. 73-75]. В умовах сучасних воєн, недосконалої судової системи з панівним принципом презумпції невинуватості та можливістю застосовувати *plausible deniability*, гібридна війна стає ідеальним засобом ведення протистояння, разом з цим набагато дешевшим, ніж традиційна її форма. З цього і випливає потреба адаптуватись до міжнародного середовища і вдаватись до нетрадиційних засобів ведення бойових дій. Моргентау чітко вказує, що хоч і сила здебільшого залежить від потужності збройних сил, але все ж поняття “сила” і “військова могутність” не синонімічні. Сила включає все, що встановлює і підтримує контроль людини над людиною, а відповідно – це не лише застосування збройних сил [42, с. 73]. Це розширює тезу щодо гібридної війни через призму теорії політичного реалізму і дозволяє не концентруватись на виключно військовій могутності, не дивлячись на той факт, що все ж вона грає важливу роль в цій теорії.

РОЗДІЛ II. КОНФЛІКТ МІЖ САУДІВСЬКОЮ АРАВІЄЮ ТА ІРАНОМ

2.1. Контекст і причини конфлікту між Саудівською Аравією та Іраном

У історії ісламу шиїти завжди були меншістю, яка переслідувалась. Здебільшого вони тікали від переслідувань, але були й випадки, коли шиїти могли чинити спротив ворогу. Причина цього також існує. Історія розповідає про велику кількість подій, коли меншість могла протистояти більшості, чому в ісламі є навіть притча, згідно з якою фізично слабкий Пророк Давуд зміг вбити сильного полководця Джалута, використовуючи хитрість (ця історія відоміша в Біблії, як бій Давида з Голіафом) [47, 2:249-251]. З часом історія оповідала і випадки, коли меншість нізаритів (відомі, як асасини) воювала з більшістю сунітів і християн [33, с. 64]. У шиїтській культурі це сприяло створенню відчуття можливості чинити ворогу опір, перебуваючи в меншості. Історії про шиїтських мучеників на кшталт вбитого в Кербелі імама Хусейна, смерть Алі ібн Абу Таліба від рук хариджита і подібні історичні прецеденти мучеництва і стали каталізаторами самовіктимізації, почуття глибокої образи та ворожості до зовнішніх чинників, віри в можливість воювати з більшим противником і реваншизму на регіональному рівні. Однак з часом, релігійний чинник втратив свою основну функцію і нині можна спостерігати, що Іран допомагає сунітським ісламістським організаціям, деякі з котрих заперечують шиїзм і навіть вороже в його бік налаштовані. Один з важливих принципів сунітського фундаменталізму криється в прагненні повернути суспільство до ісламу часів Пророка Мохаммеда, що логічно не дозволяє існувати такій течії, як шиїзм.

Однак Іран і Саудівська Аравія були радше союзниками під час Ірано-іракської війни. Вони мали спільного ворога – Саддама Хусейна, який претендував на регіональну гегемонію. Його принципи секулярного арабського націоналізму і панарабізму заперечували теократичні погляди іранських та саудівських політичних еліт і спільна загроза, яка лише проявилась після завершення Ірано-

іракської війни, коли Хусейн міг потенційно атакувати Саудівську Аравію після окупації Кувейту, лише підтвердили це [39, с. 225-236].

Перші політичні конфронтації між Саудівською Аравією та Іраном проявились у 1979 році. Тоді Саудівська Аравія заявила, що під час хаджу кілька громадян Ірану були затримані з вогнепальною зброєю. В кінці 1980-х відбулися сутички між правоохоронцями та іранськими паломниками, які агітували під час хаджу проти Саудитів. Щоб обмежувати кількість паломників, уряд Саудівської Аравії має встановлену на кожну державу квоту можливих паломників на рік. У зв'язку з інцидентом, квота для Ірану була знижена [48, с. 2-3]. Погіршенню відносин з Іраном також сприяли численні виступи шиїтів у східних і південно-західних провінціях на тлі захопленням Мечеті Аль-Харам в Мецці [49, с. 1-4]. В 1980-х на території Саудівської Аравії почала свою діяльність філія ліванської “Хізбалли” – “Хізбалла Аль-Хіджаз”, яка організовувала атаки на американські та саудівські об'єкти критичної інфраструктури [50, с. 5-7]. Ліванська “Хізбалла” була шиїтською організацією і її зв'язок з Іраном був беззаперечним [50, с. 13-16].

Президент Ірану Сеїд Мухаммед Хатамі за своєї каденції відзначився короткою відлигою відносин між Іраном та Саудівською Аравією через свою поміркованість і реформаторську діяльність [51, с. 250-252]. За його каденції, в Йорданії за посередництва йорданського короля Абдалли II була організована зустріч саудівських улемів та іранських імамів, на якій сторони видали фетву, згідно з якою шиїти і суніти не мають права звинувачувати одне одного у невірі і жодна з течій не вважається невірною [52, с. 222-225]. Попри той факт, що причиною цієї зустрічі були в першу чергу дії філії “Аль-Каїди” в Іраку (згодом стане відома, як “Ісламська Держава”), чий очільник, йорданець Абу Мусаб аз-Заркаві став відомий завдяки відкритій ненависті до шиїтів [52, с. 164-166], саме ця зустріч сприяла нормалізації двосторонніх відносин.

Погіршення відносин припало на 2005 рік, коли на чергових президентських виборах переміг Махмуд Ахмадінежад, який, на відміну від свого попередника, відзначився максимальною агресивною, юдафобною, антисаудівською політикою

[51, с. 252-253]. Його наступники Хасан Рухані та Ібрагім Раїсі продовжували подібну політику.

Загострення відносин відбулося на тлі Арабської весни у 2011 році, коли більшість революційних рухів Іран підтримував, серед яких найбільшої підтримки з боку Тегерану зазнали єменські, бахрейнські, саудівські антиурядові рухи [51, с. 270-272]. В Бахреїні зусиллями ЗС КСА проіранські рухи були придушені, в Ємені розпочалась громадянська війна [51, с. 280-285], а в Саудівській Аравії очільник антиурядових рухів шиїтський проповідник Німр ан-Німр був заарештований [53, с. 1-2]. У 2016 році він був страчений, що ознаменувало пік конфлікту між Саудівською Аравією та Іраном [54].

З метою реалізувати та захистити свої національні інтереси, держава повинна опиратись на збройні сили, як вагомий чинник, але для підтримки збройних сил необхідний економічний потенціал держави. Ще до 1979 року Іран збагачував уран, але після 1979 року його факт прагнення здобути ядерну зброю був беззаперечним [55, с. 187-188]. З іншого боку, міжнародна спільнота змогла вчасно чинити на нього тиск шляхом санкцій, щоб примусити Іран відмовитись від ядерної зброї на заміну послаблення санкцій [51, с. 252-258]. Іран розглядав Ірак загрозою, а згодом цією загрозою стали Ізраїль, Саудівська Аравія і США. Прецедент війни, яка завершилась статусом-кво і великими втратами з обох боків змусили Іран опиратись на принцип ядерного стримування і фактично це спрацювало. США не ризикують атакувати Іран попри той факт, що він досі є в списку держав-спонсорів тероризму [56]. Це не заважало напасти у свій час на Ірак зі звинуваченнями у спонсорстві тероризму і факту перебування цієї держави у списку [57]. Ахмадінежад неодноразово заявляв, що мета Корпусу Вартових Ісламської Революції – наблизити друге пришествя Махді, прихованого дванадцятого імама, зниклого в IX ст., прихід якого ознаменується кінцем світу, що є завуальованою погрозою застосування ядерної зброї [51, с. 253]. Додатково, серйозне загострення американсько-іранських відносин після загибелі Касема Сулеймані лише підтвердили, що подібні конфронтації можуть завершитись використанням ядерної

зброї [58]. Іран не розглядає інших варіантів, тому що відсутність ядерної зброї поставить його у невигідну позицію перед більшістю ворожих йому сунітських держав. Це призводить до хоч і розвитку ядерної програми, але і вимушеного тягара економічних санкцій, які завдали серйозної шкоди [59] нафтогазовому сектору Ірану, який займає велику частку ВВП республіки [60] [61]. Санкції провокують антиурядові акції, серйозні економічні проблеми, неможливість розвивати оборонно-промисловий комплекс і відповідно фінансувати проксі-сили за кордоном.

Ключовими конкурентами на нафтогазовому ринку Іран розглядає Саудівську Аравію, як нафтову державу і Державу Катар, як постачальника газу. Вплинути на них Іран не може безпосередньо і доводиться використовувати альтернативні засоби тиску на ці держави.

Катар. Катар володіє найбільшим у світі газовим родовищем, яке фактично є лише частиною одного великого родовища Північне/Південний Парс, але через міжнародне морське право воно було розділене з Іраном. Більша частка родовища належить саме Катару, але майже увесь газ перевозиться кораблями через Ормузьку протоку у вигляді скрапленого природного газу [62, с. 304-307]. Протягом усієї історії Катару з моменту набуття незалежності, на його території не відбувались терористичні атаки, поки в цей час терористичні атаки проводились неодноразово на газову інфраструктуру в регіоні. Прикладом нападу на газову інфраструктуру є атака бойовиків організації “Аль-Мурабітун” (філія “Аль-Каїди” у Північній Африці до 2017 року) на газодобувний комплекс “Amenas” в Алжирі 16 січня 2013 року. Комплекс задовольняв 10% виробництва алжирського природного газу [62, с. 283-284]. Причини відсутності нападів на Катар можна пояснити двома факторами: на території Катару присутні американські війська (точка дислокації – авіабаза Аль-Удейд [63]), а унаслідок невеликих розмірів держави, збройні сили можна оперативно використати для захисту вразливої інфраструктури. Менш очевидне пояснення – Катар демонструє відносну лояльність Ірану. Це демонструвалось ще з 2011 року, коли катарський державний

телеканал “Al Jazeera” демонстрував підтримку мітингувальникам в арабських державах і критикував арабські уряди [64, с. 162-184, 189-214]. З іншого боку, це не дозволяє обґрунтувати причину, чому у 2012 році катарська компанія “RasGas” була атакована іранським вірусом “Shamoon” [65] [66]. Катар активно співпрацює з ХАМАС і партійне керівництво організації має в м. Доха політичний прихисток [67]. У 2017 році Катар пішов на зближення з Іраном. Прагнення зблизитись з Іраном можна пояснити невеликою відстанню Катару від Ірану, що робить першого дуже вразливим до потенційних атак і очевидний поділ одного газового родовища. Напади на родовища Абкайк і Хурайс, КСА, у 2019 році лише підтвердили, що Іран може застосувати інструменти для нападу на енергетичну інфраструктуру [68], а з недавнім застосуванням безпілотних надводних апаратів в районі територіальних вод Ємену, загроза лише зросла [69]. Найбільша загроза нині, яка стосується Катару є погрози Ірану перекрити Ормузьку протоку [62, с. 295-296], але ці погрози стосуються не лише Катару, а й Кувейту, ОАЕ, КСА, Іраку та Оману. Все ж Іран зміг саботувати катарську газову промисловість завдяки створенню нестабільних зон в Іраку та Сирії, що стали одними з ключових причин, чому Катар ще у 2009 році не зміг реалізувати наземний газопровід, який повинен був проходити через територію Сирії й Туреччини в Європу, а попри союзницькі відносини з Іраном, катаро-сирійські відносини лишаються вкрай складними [70, с. 1-5]. Ще одним підтвердженням, що Іран має енергетичні мотиви – це Ізраїль. Ближче до 2010-х років спливають новини про відкриття серій газових родовищ Тамар, Левіафан, Каріш у територіальних водах Ізраїлю [71, 3-18]. Як вважається, ці родовища стали причиною, чому ХАМАС розпочав атаку на Ізраїль 7 жовтня 2023 року, тому що відкриття газових родовищ на Східному Середземномор’ї могло б похитнути позиції РФ та Ірану на енергетичному ринку Європи, особливо в умовах санкційного режиму проти РФ.

Саудівська Аравія. Проблема енергетичної конкуренції із Саудівською Аравією серйозніша. У 2004 році вперше був згаданий термін “шиїтський півмісяць” йорданським королем. Це територія, яка проходить від Бахрейну через

Іран, Ірак, Сирію до Лівану – держав з найбільшим скупченням шиїтів у мусульманському світі і яку, як вважається, Іран хоче взяти ці зони під свій контроль з метою блокади Саудівської Аравії. Шиїтський півмісяць демонструє прагнення Ірану перекрити Саудівській Аравії можливість суходелом постачати нафту у Європу чи Азію [73]. Іран опосередковано був причетний до атак на саудівські енергетичні об'єкти. “Аль-Каїда” закликала знищувати енергетичну інфраструктуру з метою руйнування світової економіки [74] [75, с. 5-10]. 30 вересня 1988 року в мережі з'явилась інформація про страту чотирьох шиїтів, які проникли на нафтохімічний завод в м. Джубайла та організували підриг резервуарів з паливом [76]. 1 травня 2004 року група з чотирьох осіб атакувала нафтохімічний завод в м. Янбу [77]. 29 травня 2004 року група з чотирьох осіб атакувала адміністративний нафтовий об'єкт у м. Хобар [78]. 24 лютого 2006 року відбулась невдала спроба атаки смертників на нафтопереробний завод, зведеного на родовищі Абкайк [62, с. 282-283]. 26 березня 2018 року з Ємену угрупованням “Ансар Аллах” (хусити) були запущені 7 балістичних ракет, дві з яких, за заявою КСА, були спрямовані на портове місто Джизан [79]. 12 травня 2019 року в Оманській затоці з допомогою магнітних мін були пошкоджені 4 кораблі, 2 з яких були нафтоналивними танкерами під прапором КСА [80]. 14 травня 2019 року єменські хусити запустили 7 БПЛА в напрямку нафтопроводу “Схід-Захід” [81]. 25 березня 2022 року хусити запустили кілька дронів та балістичних ракет в напрямку нафтобази у м. Джидда [82].

Отже, окрім релігійного та історичного підґрунтя, вагому роль в протистоянні на Близькому Сході грає економічний чинник і боротьба за нафтогазовий ринок між Саудівською Аравією та Іраном.

2.2. Аналіз конфлікту між Саудівською Аравією та Іраном через призму поняття “гібридна війна”.

У випадку Саудівської Аравії та Ірану пряме протистояння неможливе через баланс сил, але водночас необхідне для забезпечення власних національних інтересів. Тому гібридна війна лишається єдиним методом укріплення своїх позицій на регіональному рівні.

Обидві держави переслідують різні цілі. Іран прагне регіональних змін, щоб створити сприятливе для нього середовище, яке дозволить йому не перейматись за власну національну безпеку і забезпечувати свою економіку. Національній безпеці загрожують сусідні арабські держави, США та Ізраїль, тому для захисту від США й особливо кількісної переваги арабських держав необхідно вдатись до фактора стримування зброєю масового ураження. З іншого боку, це загрожує економічними санкціями, що створює для Ірану ситуацію, в якій він повинен обирати з двох не вигідних варіантів той, який принесе менше втрат. Враховуючи зацікавленість КНР у створенні через Іран логістичних шляхів до Європи [83], більш вигідним вибором буде продовження ядерної програми та відмова від співпраці з Заходом.

Саудівська Аравія переслідує статус-кво і тимчасове примирення з Іраном може дозволити виграти час для посилення власних позицій. Крім того, примирення з Іраном за посередництва КНР стає китайській стороні вигідним, тому що стабільний регіон стає привабливим для китайських інвестицій. Саудівській Аравії натомість вигідніше продовжити співпрацю із США (як з гарантом безпеки регіону) і активізувати співпрацю з КНР (як з найбільшим імпортером саудівської нафти [84]). Стабільний регіон дозволить Саудівській Аравії отримати преференції, особливо у галузі енергетичної безпеки та логістики. На підконтрольних де-факто Ірану територіях Саудівська Аравія хоче встановити власний контроль. Це стосується Палестини, Іраку, Сирії, Лівану та Ємену.

Ці держави не розглядають безпосередні бойові дії, як можливі засоби ведення протистояння, але вони продовжували до 2023 року називати ескалації “війною”, прикладом чого були численні публікації в соціальних мережах з боку саудівської сторони [85], або сигнали з боку іранської сторони (особливо у формі підйому так званого “прапора помсти”, прапора червоного кольору) [86]. Однак,

можна припустити, що формування раніше згаданого шийтського півмісяця може бути потенційним шляхом розпочати війну проти Саудівської Аравії з кількох напрямків. Саудівська Аравія має невелике населення відносно території [87] та більшість її населення є трудовими мігрантами [88, с. 2-3]. Крім того, КСА має велику територію, яка не густо заселена, що полегшує можливість встановлення окупації. Для Ірану це також було б вигідним, тому що він не використовує у такому сценарії свої регулярні збройні сили, а застосовує іракські, єменські, бахрейнські та саудівські проксі групи. Тому, існує загроза виникнення осередку потужного повстанського руху в КСА. Особливо це стосується східних регіонів, у яких раніше відбувались шийтські протести [89, с. 3-20] [90] [91].

В першу чергу, гібридна війна є війною інформаційною, коли сторони конфлікту використовують засоби масової інформації для маніпуляцій суспільною думкою. Аналогічно ефективним є сам фактор стримування противника через баланс сил, який в комбінації із засобами масової інформації може демонструвати високу ефективність. В епоху розвитку інформаційних технологій популяризується війна у кіберпросторі. Важливу роль гратимуть кібератаки, функція яких – викрадення цінної інформації та підрив ворожої інфраструктури.

Попри те, що пріоритетом у гібридній війні є сфера ЗМІ, силові структури лишаються важливими через те, що держави використовують одне проти одного проксі-сили чи сили спеціальних операцій. Іранські спецслужби мають підрозділи для роботи за кордоном, Саудівська Аравія аналогічно має досвід в першу чергу допомоги афганським моджахедам в рамках ініційованої ЦРУ США операції “Циклон”. Проксі-сили застосовуються обома сторонами безпосередньо чи опосередковано.

Також спільним для обох держав явищем є публічна дипломатія. Кожна держава намагається передати свої позитивні якості шляхом тієї ж інформаційної війни. Їм характерні наміри поширювати про себе інформацію, яка формуватиме навколо них позитивний імідж.

Унікальним явищем лишається факт застосування найманців, які, однак, застосовуватимуться виключно Саудівською Аравією, причиною чого є брак людей і потреба диверсифікації сил. Ірану це не потрібно через наявність широкого спектра проксі-сил на всьому Близькому Сході.

Факт примирення не означає, що між державами не продовжить тривати боротьба. Для прикладу, діяльність хуситів збільшує ескалацію в регіоні і вони продовжують звинувачувати Саудівську Аравію в підтримці США та Ізраїлю. Саудівська Аравія досі прагне нормалізувати відносини з Ізраїлем. В протистоянні між Саудівською Аравією та Іраном існує 3 ключових цілі: енергетична інфраструктура, регіональний вплив та міжнародний імідж. Але ключову роль грає енергетика, яка і зіграла вагомую роль в конфлікті через зацікавленість до енергетичної галузі економіки обох держав з боку Китаю.

2.3. Спроби і причини мирного врегулювання конфронтації. Мирна угода в Пекіні 2023 року

Примирення між КСА та ІРІ відбувались ще до 2023 року. Перше зрушення відбулось 1997 року, коли кронпринц Саудівської Аравії Абдулла відвідав Іран в рамках Восьмого Саміту Організації Ісламської Співпраці [97]. Вже 1998 року Саудівська Аравія та Іран підписали Угоду про співпрацю [93, с. 2-6].

1997 року Саудівська Аравія офіційно привітала Мохаммеда Хатамі з обранням на посаду Президента Ірану [93, с. 2]. В першу чергу це пояснювалось реформістськими поглядами Хатамі [51, с. 250-252]. Найбільш ймовірно, що Саудівська Аравія розглядала обрання Хатамі на посаду президента ІРІ шляхом до нормалізації відносин, тому що він міг в теорії відмовитись від ядерної програми Ірану. Фактично, це і сталося за його каденції, коли Іран зменшував темпи збагачення урану [51, с. 251-252]. 2001 року між державами була підписана угода про безпеку [51, с. 251].

Як зазначалося раніше, релігійні догми Ірану та Саудівської Аравії відрізняються і саудівський ваххабізм фактично не визнає шиїтів мусульманами [94]. Через це виникали спалахи взаємної неприязні. Один з каналів примирення між КСА та ІРІ був організований у 2004 році на тлі подій в Іраку. У травні 2004 року набула популярності терористична ланка “Аль-Каїди” в Іраку (АКІ) після публікації в Інтернеті снафф-відео, на якому очільник АКІ Абу Мусаб аз-Заркаві страчує американського інженера Ніка Берга [52, с. 195-207]. Згодом до АКІ почали приєднуватись сунітські бойовики і вона загрожувала розпалом громадянської війни в Іраку – суніти в Іраку були в меншості, а шиїти в більшості [95, с. 51]. За режиму Хусейна шиїти були пригнічуваною групою, а суніти привілейованою [95, с. 47-51] і після парламентських виборів у Іраку, коли був обраний Нурі аль-Малікі, суніти почали пригнічуватись ще більше [95, с. 77-85, 113-122]. аз-Заркаві був йорданським сунітом і відвертим антишиїтом. В листопаді 2004 року в м. Амман з ініціативи Короля Йорданії Абдалли II, Верховним Судом Йорданії була схвалена декларація, згідно з якою Йорданія закликала сунітів і шиїтів припинити звинувачувати одне одного у невірі. Через кілька місяців до цієї ініціативи приєднались авторитетні богослови з Ірану та Саудівської Аравії, тим самим взаємно визнаючи право на існування шиїзму та сунізму [52, с. 222-225].

Однак, переговори призупинились вже у 2005 році, коли одним з факторів погіршення відносин було обрання на посаду Президента Ірану у 2005 році консерватора Махмуда Ахмадінеджада [51, с. 252].

За каденції Ахмадінеджада повторно активізувалась ліванська організація “Хізбалла”. 2005 року був вбитий просаудівський експрем’єр-міністр Лівану Рафік Харірі [96]. У 2006 році “Хізбалла” атакувала прикордонні населені пункти та військовий патруль ЦАХАЛ на півночі Ізраїлю [15]. Саудівська Аравія сприйняла це, як спробу Ірану продовжити експорт революції в регіоні. Аналогічно, в Іраку активно діяли збройні проіранські угруповання, іранський спецпідрозділ “Кудс” під командуванням Касема Сулеймані та Іран грав активну роль у допомозі “Аль-Каїди”, про ще неодноразово заявляла Йорданія ще до того, як це підтвердили

США. Варто зазначити, що Йорданія вказує не лише на період каденції Ахмадінеджада, а й на каденцію Хатамі. Це можна пояснювати як і особистими інтересами Хатамі, так і тим фактом, що Корпус Вартових Ісламської Революції за Шоном Макфейтом трактується, як “deep state” [15].

Останній натяк на позитивні відносини проявився у 2007 році, коли саудівський король Абдалла зустрів Ахмадінеджада в Ер-Ріяді [97]. Попри той факт, що основне погіршення відбулось на тлі Арабської весни 2011 року, саудівської інтервенції в Ємен у 2015 році й страти Німра ан-Німра у 2016 році, у 2010 році “WikiLeaks” почали публікувати засекречену дипломатичну кореспонденцію Саудівської Аравії [98], серед якої у 2008 році Король Абдалла закликав США “відрізати голову змії”; під час дискусії між міністром зовнішніх справ Ірану Манучехром Моттакі та саудівським королем Абдаллою останній висунув ультиматум припинити підтримку ісламістів на Близькому Сході [99]; король Абдалла називав Іран “країною зла” і заявляв, що їм не можна довіряти [99].

Погрози з боку Саудівської Аравії розпочати розробку ядерної зброї починались ще у 2010 році в тому ж витoku інформації на “WikiLeaks”, коли саудівський заступник міністра закордонних справ висловив незадоволення відсутністю консультацій США із Саудівською Аравією з приводу переговорів щодо іранської ядерної програми [100]. У 2011 році на тлі Арабської весни відбулось остаточне погіршення відносин між державами, в першу чергу у зв’язку з активністю “Al Jazeera” [64, с. 162-184, 189-214] та підтримкою Іраном шіїтських протестувальників у Ємені [101, с. 655-660], Бахреїні [102, с. 302-304] та Саудівській Аравії.

З 2021 року відбуваються перші спроби переговорів за посередництвом Іраку та Оману [103] [104]. Переговори тривали 4 раунди до початку 2022 року. П’ятий раунд переговорів був скасований Іраном в березні 2022 року з причини страти в Саудівській Аравії 41 шіїта [105]. Однак переговори були поновлені у квітні [106].

В грудні того ж року вперше була виявлена роль КНР у врегулюванні конфлікту – Президент Китаю Сі Цзіньпінь відвідав Ер-Ріяд та зустрівся із кронпринцом Мохаммедом бін Салманом. Під час зустрічі однією з тем обговорення була енергетична безпека регіону [107].

14 лютого 2023 року Президент Ірану Ібрагім Раїсі зустрічається в Пекіні з Президентом КНР. Під час зустрічі Сі Цзіньпінь наголосив на необхідності підтримання безпеки на Близькому Сході [108]. 10 березня 2023 року в Пекіні, за посередництвом Китаю, Саудівська Аравія та Іран офіційно укладають угоду про відновлення співпраці [109].

Неможливо встановити точні причини примирення. Раніше, у 2016 році приводом розриву відносин була страта Німра ан-Німра [54], однак після страти 41 шійїта у 2022 році переговори були поновлені вже через місяць. Мотиви обох країн варто розділити на 3 групи та оцінювати згідно з раціоналізмом акторів в умовах теорії класичного реалізму:

Вигоди для Ірану:

- Країни мають велику різницю в обсягах фінансування силових структур. Станом на 2024 рік, військовий бюджет ІРІ складає 10 млрд доларів США, військовий бюджет КСА – 71 млрд доларів США [110];
- Повномасштабне вторгнення РФ на територію України 24.02.2022 означало б залучення значної кількості ресурсів і закономірного зниження участі у військовій операції на території Сирії [111]. Це означало ризики для проіранського уряду Башара Асада і можливість для Саудівської Аравії посилити підтримку сирійської опозиції. Падіння уряду Асада ризикує змінити геополітичне становище на Близькому Сході та відкрити Євросоюзу доступ до близькосхідних енергоносіїв. Такі дії ризикують зменшити інтерес РФ у співпраці з Іраном, знизиться експорт енергоносіїв Ірану, зникне ресурсна база Ірану в Леванті та логістичний хаб для постачання зброї “Хізбаллі” [112];

- Розглядаючи ситуацію з позиції Ірану, можна допустити, що Іран прагне тимчасово встановити статус-кво на Близькому Сході із закріпленням на контрольованих його проксі-силами територіях, тобто Сирії, Секторі Газа, Лівані, Ємені, Іраку без ризику виникнення протистояння із Саудівською Аравією.

Вигоди для Саудівської Аравії:

- Примирення з Іраном дозволить встановити певний баланс сил. Якщо обидві країни припинять взаємно дивитись одне на одного, як на противників, додаткові стимули розвитку ядерної програми Ірану будуть відсутні, а Саудівська Аравія матиме час для нарощування ОПК.

Спільні вигоди:

- Держави можуть вести більш приховано протистояння з вищим рівнем конспірації та без ризиків зашкодити власному міжнародному іміджу. Прикладом цього слугує продовження бойових дій у Ємені та звинувачення хуситами Саудівської Аравії у підтримці Ізраїлю з одного боку та заяви Саудівської Аравії про наміри фінансувати контрольований ХАМАС (організація фінансується здебільшого Іраном [113, с. 394-396]) Сектор Газа на тлі нормалізації відносин з Ізраїлем [114];
- Утворення стабільного регіону потенційно сприяє енергетичній та логістичній безпеці. Для обох країн це достатньо вигідно у зв'язку з планами КНР про прокладання логістичних маршрутів поруч з КСА та ІРІ.

Участь КНР. Примирення з позиції реалізму не є прагненням нормалізувати відносини. Причин безліч, серед яких в першу чергу створити безпечове середовище, яке може привернути увагу КНР. Восени 2013 року в рамках візиту до Казахстану, Сі Цзіньпін офіційно виклав китайський проект “Один пояс, один шлях” (BRI), який проголошував створення логістичних маршрутів від Китаю до Європи та Південно-Східної Азії. Судячи з проекту, логістичні маршрути від Китаю до Європи проходять через Іран та через Червоне море до Суецького

каналу (поруч із саудівськими портами) [51, с. 206-220]. Але до Червоного моря можна потрапити лише через Баб-ель-Мандебську протоку, близьку до територіальних вод Ємену, що створює додаткові загрози логістиці й негативно може вплинути на бажання КНР інвестувати в регіон.

Китайські інвестиції у логістику Азії на тлі проекту BRI надзвичайно високі та співпраця КНР з Пакистаном це лише підтверджує, коли КНР розпочала інвестувати у пакистанський морський порт Гвадар [51, с. 212, 216-219]. Враховуючи той факт, що Саудівська Аравія проводить зараз “Saudi Vision 2030”, інвестиції можуть стрімко диверсифікувати економіку КСА і знизити її залежність від енергоносіїв. Додатково, співпраця з КНР дозволяє Саудівській Аравії знизити поріг залежності від США, відносини з якими погіршились на тлі смерті Джамалія Хашогджі [115].

Мир не буде перманентним. Допоки держави відчуватимуть вигоду від співпраці з КНР, цей мир триватиме з метою спільного будівництва безпечого регіону. Водночас Іран продовжує збагачення урану, а це означає, що загроза досі актуальна, як і загроза з боку КСА, яка зараз є однією з найбільших за військовими видатками від ВВП країн. Заява кронпринца Мохаммеда про те, що КСА матиме свою ядерну зброю, якщо Іран все ж розробить власну лишається актуальною.

РОЗДІЛ III. ГЕОСТРАТЕГІЯ КОРОЛІВСТВА САУДІВСЬКА АРАВІЯ

3.1. Загальний аналіз збройних сил і оборонно промислового комплексу Саудівської Аравії. Роль “Saudi Vision 2030”. Ядерна зброя.

Збройні сили Саудівської Аравії станом на 2024 рік за “PwrIndx” посідають 23 місце у світі за потужністю [116]. ЗС КСА мають велику ресурсну базу в першу чергу завдяки нафтогазовій промисловості. Держава знаходиться в першій п’ятірці країн за розміром військового бюджету, поступаючись США, КНР, РФ та Індії [110]. Зростання військових видатків почалось з 2001 року і сягнуло свого піку в 2015 році [117]. Причин цього було дві: оголошення про початок реформаційної програми “Vision 2030” в 2016 році [118] та початок інтервенції в Ємен у 2015 році [119]. Однак, питання королівських збройних сил є достатньо полемічним, якщо порівнювати армію КСА з іранською. Тут стоять питання якості особового складу, корупції і особливо безпекового середовища Аравійського півострова.

Порівняння із ЗС ІРІ. Королівські збройні сили мають меншу кількість особового складу, на відміну від ІРІ [120]. В Саудівській Аравії особовий склад формується на контрактній основі, в той час як у Ірані діє строкова служба терміном на 2 роки [121], що утворило потужний мобілізаційний резерв Ірану кількістю до 10-20 млн осіб, включаючи ополчення “Басідж” [122]. У 2014-2022 роках російський ОПК активно розвивався та ІРІ змогла розвинути співпрацю з РФ [123, с. 1-5], завдяки чому вже має на озброєнні балістичні ракети середньої дальності, гіперзвукову зброю [124] і достатньо ефективні (як показав прецедент ударів по енергетичній інфраструктурі Саудівської Аравії в 2019 році) БПЛА [125]. Опираючись на усі ці фактори, іранська армія потужніша від саудівської, однак у довгостроковій перспективі можливе зрівняння сил завдяки саудівській програмі “Vision-2030”.

Роль “Saudi Vision 2030”. У 2016 році були оголошені плани на розбудову ОПК в рамках програми “Vision-2030” [126, с. 48], що означало не лише кооперацію з

військово-промисловими підприємствами, а й з розвитком своїх власних. Особливо гостра потреба в цьому виникла на тлі смерті Джамаля Хашогджі¹, що могло поставити під ризик майбутні поставки зброї із США чи країн НАТО в Саудівську Аравію [127].

В Саудівській Аравії немає повноцінного ОПК. До 2016 року військово-оборонний комплекс опирався на військову присутність США в регіоні, а сама Саудівська Аравія могла себе забезпечити імпортованою зброєю. Простежуючи ситуацію з 2022 року, можна помітити, що попри великі втрати в Україні, ЗС РФ мають кількісну перевагу, тому що втрати техніки компенсуються фактом переведення економіки на потребу армії [128], в той час як Україна залежить від іноземної допомоги. Ситуація в Україні демонструє, що держава повинна мати свій власний ОПК з можливістю швидкого переведення економіки на потреби силових структур у випадку кризової ситуації. Потужні збройні сили необхідні для стримування Ірану від потенційного вторгнення і можливості дати відсіч. Аравійський півострів не є максимально захищеним, що демонструє ситуація з іранськими проксі-силами по всьому Близькому Сході. Додатково, США поступово скорочують свою присутність в регіоні з 2020 року, коли вивели війська з Афганістану, мають намір виведення військ із Сирії та конфліктують з іракським урядом щодо питання присутності на території Іраку. Відповідно, стоїть необхідність зменшити залежність від ОПК США і покладатися на власний. В рамках “Saudi Vision 2030” Саудівська Аравія має наміри передати повноваження розвитку оборони компанії “Saudi Arabia Military Industries” (SAMI) [129]. Додатково, Саудівська Аравія це комбінує зі співпрацею з оборонними підприємствами іноземних держав: “Ростех” [130], “Naval Group” [131], “Northrop Grumman” [132], “Boeing” [133], “General Dynamix” [134]. Така стратегія достатньо ефективна, тому що комбінує великі оборонні ресурси російської моделі військової промисловості та високу якість цих ресурсів на прикладі американської. Саудівська

¹ У англійських джерелах переважно використовується прізвище “Khashoggi”, однак арабське прізвище пишеться у формі "خاشقجي", що дослівно звучить, як “Хашукджі”.

Аравія має один з найбільших оборонних бюджетів у світі і достатню кількість ресурсів для проведення реформ, але з 2015 року серйозних зрушень не спостерігається. Проблема полягає в корупції.

Корупція. “Transparency International Defence & Security” поставила ОПК Саудівської Аравії найнижчу оцінку “F” з рівнем корупції у сфері силових структур рівня “Критичний” [135, с. 7]. Причина корупції полягає в американському впливі, який породив у Саудівській Аравії серйозні бюрократичні проблеми. Для порівняння, США зараз за Шоном Макфейтом бездумно виділяють величезні кошти на ті потреби армії, які її ніяк не посилюють [15, с. 59] і ще в середині ХХ століття неодноразово заявлялось навіть вищими посадовцями про “загрозу військово-промислового комплексу США” [15, с. 161] через корупцію: F-35 є найдорожчим у розробці літаком в історії, але програє за технічними характеристиками F-16 [15, с. 58]; для боротьби з нестабільною ситуацією на Близькому Сході в 2017 році адміністрація Дональда Трампа спустила на воду авіаносець “USS Gerald R. Ford” вартістю 13 млрд доларів, але ситуація лишилась незмінною [15, с. 59]. Тривалий час очільником оборонного відомства КСА був кронпринц Мохаммед, нині де-факто лідер держави. Це свідчить про те, що ймовірно корупція не переслідується активно у державі і це може становити серйозну загрозу тому, що може чекати державу, коли кронпринц буде коронований. З іншого боку, КСА за сприяння США активно нарощувала програму проти відмиву грошей, однак оцінка ефективності цієї програми неможлива через те, що більшість даних щодо цього не публікуються, прозорість кожної програми закупівлі зброї засекречується і не розкривається, а усі програми з нарощування ОПК змішуються зі старими оборонними замовленнями, що і дозволяє активно розкрадати оборонний бюджет [135, с. 1-8] [136] [137].

Якість збройних сил. З 1953 року в Саудівській Аравії діє спеціальна місія США “Військова тренувальна місія Сполучених Штатів Америки” (USMTM), покликана підвищити кваліфікацію особового складу збройних сил Саудівської Аравії [138]. У 2015 році Саудівська Аравія оголосила про проведення військової

операції в Ємені для придушення шийтських повстанців хуситів. За 8 років операції саудівська армія зазнала значних втрат, часто фіксувались порушення нею міжнародного гуманітарного права (особливо часто фіксувались випадки невибіркового насильства), що підірвало її статус потужної армії [135, с. 5]. Атаки на родовища Абкайк і Хурайс у 2019 році згідно із висновком експертів показали, що ППО КСА неефективні [139].

Відсутність якісної підготовки вказує на багато факторів. Провал операції у Ємені корелюється з минулим досвідом США, які не змогли стабілізувати ситуацію в Іраку та Афганістані у результаті власних інтервенцій до цих країн [15, с. 97-101]. Як вважається, придушення руху опору в ХХ столітті вважається неможливим без застосування тотального насильства. Для прикладу, придушення опору та ісламістського тероризму в Чечні відбулось лише завдяки тотальним зачисткам населених пунктів з боку федеральних військ з 1990-х років до 2017 року [15, с. 102]. З іншого боку, опозиційні рухи придушуються в Ірані, РФ, КНР аналогічно завдяки тоталітарному апарату і політиці залякування опозиції. Вони жертвують своїм міжнародним іміджем заради національної безпеки, але втрати компенсуються публічною дипломатією. Однак перспективи є – КСА вже проводить активну співпрацю з КНР, підтвердженням чого є спільні навчання китайського і саудівського флотів в рамках програми “The Blue Sword”, що може дозволити Саудівській Аравії покращити якість власних збройних сил [140].

Другий фактор – це пріоритет національної гвардії над регулярною армією. Саудівська національна гвардія має чисельність рівну до армії, а серед озброєння є артилерія з авіацією [141, с. 1-2]. Нацгвардія КСА покликана захищати династію Аль Сауд від внутрішніх загроз і традиційно формується з представників окремих племен з метою підтримки власного рівня легітимності, тому що племена відчують в цьому довіру до них з боку короля [142, с. 2]. З іншого боку, це означає, що Саудівська Аравія не буде здатна проводити ефективно військові чи секретні операції за кордоном, якщо значно приділятиме увагу національній гвардії.

Ядерна зброя. Ядерна енергетика Саудівської Аравії знаходиться на низькому рівні розвитку, однак альтернативні джерела енергії (в тому числі і ядерної) цікавлять саудівський уряд для диверсифікації економіки, що найважливіше, для опріснення морської води [143, с. 188-191]. У 2008 році США і КСА підписали спільний меморандум про співпрацю в сфері ядерної енергетики [144, с. 1]. У 2010 році був створений науково-дослідницький інститут з дослідження ядерної енергетики, який працював під егідою МАГАТЕ [145]. США має бюрократичні проблеми з постачанням ядерного палива Саудівській Аравії і “WikiLeaks” публікували документ, де КСА виражала незадоволення з приводу цього [146]: стаття 123 “Акту про атомну енергію” 1954 року вказує, що на передачу американських ядерних технологій іншій державі необхідне схвалення обох палат Конгресу [147], а тривалий час конгресмени США висловлювали занепокоєння з приводу цього, особливо через те, що це може загрожувати Ізраїлю. У 2011 році на тлі Арабської весни посилились наміри Ірану встановити контроль в ряді близькосхідних країн і Саудівська Аравія вперше виголосила про свої наміри заволодіти ядерною зброєю [148], що в теорії могло викликати недовіру США [149]. Це змусило КСА співпрацювати з японськими підприємствами, які додатково мали підвищений досвід у енергетичній безпеці через прецедент аварії на АЕС “Фукушіма-1” у 2011 році [143, с. 190-191] [150, с. 38-41, 45-49].

2023 року Іран збагатив уран на 84% [151]. Збагачений на 90% уран дозволяє застосовувати його у виробництві ядерної зброї [152, с. 5-6]. Повторюючи те, що говорив кронпринц Мохаммед про ядерний потенціал КСА, ризики здобуття ядерної зброї Саудівською Аравією існують.

Шляхи набуття технологій до розробки ядерної зброї є різноманітні: іракські посадовці часів Саддама Хусейна (особливо суніти, які були членами партії “Баас” і втратили свою роботу через “дебаасифікацію”) [4, с. 20-22], Пакистан [153], чорний ринок [154]. Вироблення власних технологій обійдеться серйозними санкціями з боку багатьох держав світу і Саудівській Аравії доведеться готуватись до сценарію, що вона опиниться під санкціями взамін власній національній безпеці

та створенню ситуації балансу сил чи навіть ядерного паритету, що в умовах недиверсифікованої економіки надзвичайно складно. Опіраючись на раціоналізм держав у реалізмі Морґентау, дії можна спрогнозувати в залежності від сили санкцій і готовності Саудівської Аравії полегшувати ефект цих санкцій (полегшити можна підготовкою і диверсифікацією економіки та імпортозаміщенням). Потужність санкцій залежить від того, хто їх ухвалюватиме. Якщо це буде Євросоюз, то санкції не будуть фатальними, але якщо до процесу буде залучена РБ ООН (як це було з Іраком у зв'язку з Резолюцією РБ ООН №661 від 6.08.1990, які призвели до руйнування нафтової економіки саддамівського Іраку) [155], то це може нанести непоправної шкоди економіці. Ймовірніше всього, дуже скоро Іран сягне позначки збагачення урану в 90% і Саудівській Аравії доведеться діяти якомога швидше. Якщо наміри, висловлені Мохаммедом правдиві, то “Vision 2030” необхідно прискорити.

Отже, ОПК КСА сильно залежить від США і загалом американської моделі військової доктрини, здобуваючи від неї величезні військові витрати разом із казнокрадством і відсутністю прозорості для проведення аналітики проблем з корупцією. Бездумне копіювання американських стратегій в умовах гібридної війни може призвести до того, що Саудівська Аравія продовжить втрачати свій вплив на Близькому Сході.

3.2. Сили спеціальних операцій, органи розвідки і контррозвідки.

Функції ССО полягають у проведенні прихованих операцій, які вимагають високого рівня конспірації, але разом з цим і компетентного персоналу, відмінного за ефективністю від регулярних ЗС чи проксі-сил. Друга функція ССО – тренування особового складу. В США першу категорію ССО називають “чорними” і такі відомі завдяки операціям на кшталт “Спис Нептуна” (ліквідація Осами бен-Ладена в Абботабаді, Пакистан). Другу категорію ССО називають “білими” і такі є

досвідченими ветеранами “чорних”, які нині працюють військовими інструкторами [15, с. 53].

Саудівська Аравія має різні сили спеціальних операцій. Традиційно, до них можна віднести національну гвардію, однак вона грає роль радше органу безпеки. Більшість інформації про ССО КСА не афішується, до того ж Саудівська Аравія практично не проводила секретних операцій за кордоном у порівнянні з іранським підрозділом “Кудс”. ССО Саудівської Аравії – це “Special Security Forces” (або “Special Emergency Forces”), які займаються контр-терористичною діяльністю [156, с. 16-18]. Вони були утворені у 1972 році і враховуючи терористичну небезпеку з боку “Аль-Каїди”, їхня роль у підтриманні національної безпеки Саудівської Аравії необхідна. Також важливу роль у посиленні ССО відіграла терористична атака 1979 року, коли група Джухаймана аль-Утайбі захопила Мечеть Аль-Харам в Мекці [39, с. 151-157], що змусило залучати до штурму французькі ССО через неефективність власних [157, с. 5]. Враховуючи той факт, що аль-Утайбі служив у нацгвардії КСА [39, с. 151], а сама операція завершилась великою кількістю жертв серед цивільних і силовиків [39, с. 155-156], цей прецедент загалом продемонстрував неефективність саудівської нацгвардії.

Вважається, що одна з найбільш успішних саудівських операцій за кордоном було вбивство журналіста Джамаля Хашогджі в 2018 році у Стамбулі. За заявою Туреччини, до цього були причетні саудівські співробітники служби розвідки. Проблема полягає в тому, що тіло журналіста не знайшли, а Саудівська Аравія використовує *plausible deniability* керуючись принципом презумпції невинуватості (хоча й засудила в результаті слідства 11 осіб до тих, чи інших мір покарання: від ув'язнення до смертної кари, однак все одно амністувала підозрюваних. Усі вони були колишні чи теперішні на той час працівниками державних органів КСА) [115]. Це є ключовою особливістю ССО – допоки не доведена остаточно вина підозрюваного, він лишатиметься невинним і допоки він заперечує причетність до виконання злочину, ситуація лишатиметься незрозумілою. Цей прийом ефективно застосовувала в 2014 році Російська Федерація, заперечуючи свою причетність до

захоплення адміністративних будівель в Криму в березні 2014 року [158] і застосування своїх кадрових чи звільнених в запас військових на Донбасі [159]. Простежується також той факт, що для закордонних операцій використовувались саме кадрові військові, незадовго до операції звільнені в запас. В РФ ця практика була наглядно продемонстрована ще в 2014-2015 роках, коли експрацівник ФСБ РФ Ігор Гіркін очолив групу бойовиків т.зв. “ДНР”, які розпочали 12.04.2014 бої в Слов’янську [160] [161], чи коли 16.05.2015 під м. Щастя, в Луганській області були взяті в полон два раніше звільнених в запас офіцери ГРУ РФ Олександра Александрова і Євгена Єрофєєва [162]. Аналогічно, до вбивства Хашогджі були причетні особи, які на момент вбивства вже офіційно не працювали в урядових структурах КСА [115].

Окрім основної функції проведення секретних операцій, ССО мають функцію тренування особового складу іноземних армій. Це проводиться або в рамках спільних навчань (наприклад, регулярні навчання ЗС країн НАТО) [163], або в рамках роботи інструктора з іноземним підрозділом (наприклад, операція “Interflex”) [164]. Мета такої підготовки – формування союзницьких відносин з державами, обмін досвідом, покращення навичок армій, посилення обороноспроможності союзних держав зі спільною загрозою. В Саудівській Аравії спільні навчання проходили неодноразово. Масштабні проходили в 2016 році в рамках програми “North Thunder”, в яких взяли участь понад 20 держав ісламського світу [165]. Основа проведення регулярних військових навчань на кшталт НАТО – це Рада співробітництва арабських держав Затоки, що має і сили швидкого реагування “Щит півострова”, які продемонстрували ефективність під час придушення заворушень в Бахрейні у 2011 році [102, с. 304-306]. Однак, проблема міської герільї досі лишається у зв’язку з подіями в Ємені, де саудівська інтервенція зазнала провалу і не змогла придушити хуситський опір.

Розвідка і контррозвідка. Саудівська служба розвідки складається з двох окремих органів виконавчої влади, підзвітних королю. За розвідку відповідальна Президія державної безпеки, яка додатково займається і вирішенням проблем

національної безпеки [166]. Внутрішня безпека і контррозвідка є основною компетенцією Головного слідчого управління (яке фактично є таємною поліцією, відомою як “Аль-Мабахіт”) [167, с. 98] [168, с. 19-21].

Стосовно контррозвідки, то її ефективність закономірно зросла після оголошення “Saudi Vision 2030”, яку можна фактично вважати приходом Мохаммеда бін-Салмана до влади. Це можна оцінити за рівнем контролю над населенням, який помітно збільшився [168, с. 14]. Тривалий час контррозвідка КСА залежала від американських спецслужб, прикладом чого слугує розкриття ЦРУ внутрішнього заклоту серед ВПС КСА у 1969 році [169]. Проблема розвідки полягає в тому, що вона прямо підзвітна королю, а це означає, що її формує одноосібно король, що в умовах раніше згаданої корупції може призвести до негативних наслідків, коли на посади розвідувальних органів можуть ставитись довірені особи, але максимально некомпетентні у цьому. В теорії цим може навіть займатись Іран, примушуючи Саудівську Аравію перейматись за безпеку династії і ставити власних членів родини на ключові посади у силових структурах, штучно створюючи для цього кризові ситуації і любіюючи вигідних Ірану осіб на кандидатуру. Ще за часів СРСР така практика отримала назву “теорія рефлексивного управління” [170, с. 5-13]. Однак, тимчасова заміна розвідки та ССО існує і втілює в собі найманців та приватні військові компанії – метод відносно легального залучення іноземців з досвідом служби у потужніших арміях до власних силових структур.

3.3. Приватні військові компанії і найманці.

Приватні військові компанії – приватні підприємства, які спеціалізуються на постачанні послуг з охорони фізичних осіб чи певних об’єктів, логістики, інструкторської діяльності, розвідки. Працівники приватних військових компаній переважно називаються контракторами і мають статус некомбатантів. Вони не є учасниками бойових дій і переважно участь в бойових діях обмежується

самооборонними діями чи захисту особи чи певного об'єкту, коли існує безпосередня фізична загроза для них [171].

Найманці – незаконні комбатанти, діяльність яких заборонена згідно з Міжнародною конвенцією ООН про боротьбу з вербуванням, використанням фінансуванням і навчанням найманців [172]. В цій же конвенції найманцем класифікується особа, яка:

- Була завербована окремою державою для підриву державного устрою чи порушення територіальної цілісності іншої держави;
- Не є громадянином жодної з двох держав-учасниць конфлікту і не представляє регулярні збройні сили цих держав;
- Бере участь в бойових діях з метою отримання грошової винагороди чи винагороди, вищої від службовця національної армії, який виконує еквівалентні найманцеві функції чи має еквівалентне звання найманцю.

Отже, приватні військові компанії є підприємствами, які перебувають на території іншої держави переважно на законних умовах. Це комерційні організації, які хоч і отримують заробіток від участі в бойових діях, але ця участь не є безпосередньою. Відповідно, найманцями вони не вважаються, але через те, що діяльність ПВК часто набуває універсалізованих ознак, прикладом чого слугує діяльність ПВК “Вагнер” у Сирії [173] і Україні [174, с. 1-2], межі між ПВК та найманцями розмиваються і юридичне трактування призводить до складнощів, але автор називатиме ці поняття тотожними, тому що дедалі частіше ПВК набувають ознак загонів найманців. Для прикладу, “Forward Observation Group” активно діяла на території України, а згодом і Ізраїлю, як комбатанти [175], але офіційно вона надає послуги воєнного консалтингу і продає військові аксесуари (опис на офіційному сайті: “Boutique security consulting and tactical training.”) [176].

ПВК і легітимність династії Аль Сауд. Легітимність саудівського монарха складається з ідеологічного і військового чинників. Поняття ваххабітського ісламу ще у XVIII ст. сформувало тезу про поділ влади між релігійною і політичною

елітою: релігійна влада і забезпечення легітимності монарха в очах суспільства є повноваженням улемів із сім'ї Аш-Шейх, політична влада і завоювання арабських земель є повноваженням монарха із сім'ї Аль Сауд [39, с. 149-151].

У зв'язку з арештами улемів за критику режиму (що є безпрецедентними подіями для Саудівської Аравії, тому що раніше вони мали право на критику уряду) і модернізацією Саудівської Аравії через призму "Saudi Vision 2030", стає дедалі складніше покладатись на ідеологічну складову легітимності. Принц Мохаммед неодноразово заявляв про перехід до поміркованої форми ісламу [177, с. 13-17]. Це було закономірно через факт глобалізації і прагнення уряду КСА в очах молоді змінюватись в бік Заходу. Однак тепер релігійні еліти можуть збільшити тиск на владу і позбавляти її легітимності. Подібний прецедент вже відбувся, коли під час лібералізації короля Халеда відбулась атака на Мечеть Аль-Харам в Мекці. Очільник терористичної атаки Джухайман аль-Утайбі до нападу був ідеологічним союзником крайнього консерватора-ваххабіта шейха Ібн База, відомого своєю критикою сім'ї Аль Сауд [39, с. 152-154]. Відповідно, тепер критика режиму переслідується жорсткіше і закономірно можна простежувати вектор на створення легітимності військового характеру.

Військова легітимність опирається на Національну Гвардію Королівства Саудівська Аравія. Служба в нацгвардії вимагає певних критеріїв від громадянина КСА, серед яких пріоритетним є членство у певному племені. Ця традиція походить ще від першої половини ХХ століття, коли перший король Абдул-Азіз підкорив низку племен на Аравійському півострові і об'єднав їх у одну державу [178, с. 10-11]. Спільна ідея про вірність монарху дозволяє племенам зберігати лояльність монаршій сім'ї. Крім того, факт служби у силових структурах дозволяє їм відчувати, що династія Аль Сауд дає можливість брати участь в державному житті і безпосередньо відповідати за охорону династії.

Співпраця Саудівської Аравії і приватних військових компаній має давню історію. В першу чергу, ця співпраця налаштована на підтримку легітимності

монаршої сім'ї і обмежується підготовкою особового складу силових структур КСА.

Найбільш відомою ПВК, яка тривалий час працювала на території Саудівської Аравії є "Vinnell". Корпорація розпочала свою роботу на території КСА в 1975 році в рамках офіційної урядової програми з модернізації Національної Гвардії Королівства Саудівська Аравія [179, с. 101-104]. Компанія тривалий час була незалежною, але в 2002 році стала дочірнім підприємством корпорації Northrop Grumman, хоч і досі продовжує надавати послуги КСА [180]. Ефективність американських інструкторів очевидно вища від арабських, але інструкторська роль ПВК не єдина.

Ефективність ПВК. ПВК – це не регулярна армія і на її забезпечення не потрібно витратити значні кошти. США досі лишається лідером з військових видатків, що може справляти негативний вплив на економіку Штатів. Застосування найманців/контракторів несе аналогічно хороший ефект і не вимагає видачі ресурсів, тому що компанія забезпечує себе сама [15, с. 128-138].

ПВК дозволяють залучати не лише американців. Інтернаціоналізація розширює досвід і диверсифікує польові навички збройних формувань КСА.

Дуже часті атаки на американців з боку "Аль-Каїди" провокують нестабільність у регіоні Аравійського півострова. Втрати особового складу також шкодять США. Забезпечення сім'ї загиблого контрактора покриваються не урядовими структурами США, а керівництвом ПВК, тому що контрактор не є державним працівником [179, с. 67-68].

Досвід ПВК можна порівнювати на одному рівні із ССО через факт досвіду великої кількості контракторів саме у силах спеціальних операцій, що в теорії дозволяє на замовлення Саудівської Аравії виконувати спеціальні операції з підвищеним рівнем конспірації і без ризику погіршення відносин з Іраном [179, с. 68]. Конспірація при цьому може бути безсумнівно високою, а ПВК використовуватись, як прикриття. Для прикладу, Боб Денар, як особа, яка була

ідеологом Франсафрики (що дозволяло Франції мати значний контроль над Африкою) заявляв, що його фінансував французький уряд [179, с. 26] [181, с. 304-323]. Якщо зараз немає прямих доказів його тверджень, але припустити, що це дійсно так, то це може бути підтвердженням теорії автора про високу конспірацію ПВК і найманців у спеціальних операціях.

3.4. Інформаційне протистояння, пропаганда, публічна дипломатія.

Саудівська інформаційна політика була особлива не поширенням ідей, а укоріненням ідеї легітимності династії Аль Сауд серед населення. Активну інформаційну війну до кінця ХХ століття грали улеми, які маніпулювали суспільною думкою населення КСА [182, с. 77-78]. В цей же час іранський експорт революції зміг активно поширюватися регіоном і в 2011 році завдяки катарському інформаційному агентству “Al Jazeera” сягнув свого найбільшого успіху, що призвело до заворушень в Бахрейні та Ємені. Це підірвало безпекову ситуацію на Аравійському півострові і показало, що саудівська інформаційна політика не демонструє такої ефективності, яку демонструє іранська, тому що перша ефективна на території самої КСА, а друга – на території всього регіону. Також проблема інформаційної політики КСА в тому, що ваххабізм сприймають лише суніти, а шіїтські меншини негативно до цього ставляться.

Мета традиційної пропаганди – змусити противника сумніватись у його переконаннях [183, с. 66-85]. Об’єктом традиційної пропаганди стає народ, а не влада. Народ – рушій політичного процесу та істинне джерело влади, яке визначає легітимність державної влади. Навіть монархія Аль Сауд стала такою лише з тієї причини, що перший король Абдул-Азіз Аль Сауд об’єднав арабські племена, які визнали його авторитет. Але, парадоксально, проблема традиційної пропаганди полягає в тому, що вона не актуальна для цього випадку. Саудівська Аравія та Іран – недемократичні патерналістські держави, де народ проживає за принципом пристосуванства до політичного середовища. Це призводить до того, що саудівське

населення не сприйматиме іранську пропаганду, як і іранське саудівську. Тому Іран і використовував “Al Jazeera”, як велике і популярне видавництво сунітської нафтової монархії для поширення інформації у 2011 році.

Історія саудівської пропаганди. Традиційна саудівська пропаганда віщалась через радіо, а згодом через телебачення. Основним саудівським телеканалом був “Al Saudiya” з 1965 року, який донині віщає проурядову позицію. Таку роль він виконуватиме і далі для збереження легітимності серед власного населення, однак з’являтимуться і нові методи. Однак, телебачення лишатиметься виключно ефективним для внутрішньої пропаганди і пріоритетною аудиторією стає саме саудівець, як можна простежити, через часті виступи релігійних авторитетів на телебаченні [182, с. 78, 83]. Для ефекту на міжнародну спільноту потрібна довіра до цих джерел, але факт недемократичності держав походження вже ставить довіру під сумнів.

Задля успішної пропаганди, можна використовувати не лише телебачення, а й мережу Інтернет, інтерактивні сайти, соціальні мережі і подібне. В умовах сучасної пропаганди існує засіб сіяння розбрату серед населення ворожої держави шляхом створення фіктивної легітимності певної ідеї. КСА використовує для цього проксі-телеканали за кордоном, серед яких, для прикладу, є антиіранський канал з центром у Лондоні “Iran International” [184]. Інший метод пропаганди – це державна Інтернет-пропаганда, найпопулярніша форма якої – застосування так званих “фабрик тролів” чи “ботоферм”.

Державна Інтернет-пропаганда. В епоху цифровізації держави мали на меті мілітаризувати Інтернет-простір. Поширення користування Інтернетом призвело до того, що це стало майданчиком маніпуляцій суспільною думкою. В РФ це “Агентство інтернет-досліджень” [15, с. 189-191]. У КНР – це умаодан [185, с. 111-114], але об’єднує їх факт того, що до пропаганди стає залученим народ, який за урядові гроші публікує інформацію, вигідну певній політичній групі (в простонародді це називають “фабрикою тролів”). Мета такої активності тоталітарних держав – створити штучне переконання у користувача, що певна ідея

популярна. Робиться це шляхом створення великої кількості облікових записів, які активно поширюють цю ідею в Інтернеті. Така стратегія ефективна, тому що це є основою психології та ефекту приєднання до більшості – люди автоматично на підсвідомому рівні слідує за тим, що є популярним і визнають це істиною. Наглядний ефект – російське “Агентство інтернет-досліджень” змогло активно вплинути в 2014-2022 роках на держави західного блоку, в результаті чого у цих державах поширювались русофілія [186], євроскептицизм [15, с. 190], праві рухи, ксенофобія [187], симпатія проросійським політикам [188] і неправдива інформація про Україну (звинувачення передусім у нацизмі, переслідуванні урядом Порошенка/Зеленського русофільських інакодумців [189] та збитті малайзійського авіалайнера у червні 2014 року [190, с. 1-10]).

Саудівська Інтернет-пропаганда активно працює і один із піків активності саудівських “фабрик тролів” припав на осінь 2018 року, коли був вбитий Джамаль Хашогджі. Тоді велика кількість облікових записів поширювала альтернативні версії його смерті. В іншому випадку, саудівські користувачі поширюють інформацію, спрямовану проти шіїтів, уряду Ірану, хуситів, Башара Асада [191, с. 126-127]. Крім ботів/тролів, існує велика кількість так званих агентів думки, які добровільно віщають просаудівську позицію в соціальних мережах. Таке явище є звичним для багатьох держав на базі психологічного явища під назвою “ефект групового фаворитизму” [192, с. 14] [193, с. 577-587]. Першочергово – це молодь, яка збільшила свою лояльність до Мохаммеда бін-Салмана на тлі вестернізації в рамках “Saudi Vision 2030” [194].

Перевірка фактів. Після 2014 року особливої популярності набули спільноти, які займались перевіркою фактів і спростувань наративів передусім російської пропаганди. Фактчекінг став основою, яка компрометувала російські державні ЗМІ і ставила під сумнів їхній авторитет, як джерел інформації. Фактчекінг був тісно пов’язаний з OSINT (розвідка з відкритих джерел) і комбінація цих двох форм Інтернет-діяльності стала звичною для фактчекерів після публікації статті видавництва “Bellingcat” з приводу MH-17 і причетності до цього

ЗС РФ [195]. Це дискредитувало російські ЗМІ, які поширювали інформацію про причетність до цього українських сил ППО [196] і особливо допомогло довести суспільству, що це були дії РФ, тому що розслідування мало незалежний характер і не фінансувалось державою. Відповідно, інтересів політичного характеру тут не простежувалось.

В Саудівській Аравії фактчекінг вже використовується давно, але у його спотвореній формі – псевдофактчекінг. Робилось це з метою популяризувати альтернативну причину смерті Джамалія Хашогджі. Згідно з офіційною версією, журналіст увійшов до будівлі посольства і не вийшов звідти, а його тіло було знищене прямо там працівниками саудівських спецслужб. Тоді велика кількість саудівських користувачів “Twitter” стверджувала, що журналіст насправді вийшов із посольства в Туреччині, але після того, як його дружина розповіла свою версію, яка спростовувала поширювану альтернативну, “фактчекери” почали поширювати інформацію про те, що вона не є його дружиною, а насправді отримує кошти від турецького уряду, Катару і “Братів-мусульман” [191, с. 127] [197]. Попри те, що ці спроби популяризувати альтернативну теорію не увінчались успіхом, у 2022 році прецедент РФ показав, що псевдофактчекінг став універсальним і ефективним засобом інформаційної війни.

Інструментом російського псевдофактчекінгу у 2022 році став Telegram-канал “Війна з фейками” [198] і зарекомендував себе, як успішна інформаційна операція РФ. Цей канал позиціонує себе, як незалежний і об’єктивний [198]. Канал досі активний і став відомим в першу чергу завдяки “спростуванню” офіційної версії Бучанської різанини. Згідно з позицією спільноти і подачі фактів шляхом маніпуляцій, події в Бучі були провокацією України з метою дискредитувати ЗС РФ і збільшити поставки озброєнь Україні [199]. Канал анонімний, але вважається, що його адміністрація наближена до МО РФ через факт поширення Telegram-каналом МО РФ публікацій цього каналу [200] [201].

Можна стверджувати, що Саудівська Аравія вестиме як наступальну, так і оборонну інформаційну війну, щоб нівелювати вплив іранської пропаганди

остаточно, зберігати свій міжнародний імідж шляхом перевірки фактів та дискредитувати Іран завдяки фіктивній перевірці інформації.

Кібервійна. Війна у кіберпросторі є основною складовою гібридної війни через процес цифровізації, яка особливо швидко проходить на тлі програми “Saudi Vision 2030” [126, с. 57]. Рівень кіберзахисту Саудівської Аравії, судячи з частих витоків інформації на “WikiLeaks” можна назвати, як вкрай низький. В 2012 році відбулась наймасштабніша вірусна атака, спрямована на “Saudi Aramco”: вірус став відомий як “Shamoon” [202] і його використовували для атак на Саудівську Аравію ще в 2016 [203], 2017 [204] і 2018 році [205]. За 2020 рік на Саудівську Аравію за урядовими даними було здійснено понад 20 мільйонів кібератак, сума збитку від яких склала понад 100 млн доларів [206, с. 1]. Однак існують засоби захисту свого кіберпростору і водночас можливості проведення кібератак на Іран.

Проурядові хакерські групи. Проурядові хакери є звичним для багатьох держав явищем. Їхня діяльність зводиться до поширення комп’ютерних вірусів, здійснення атак на урядові електронні портали і викрадення стратегічно важливої інформації. Нині в Саудівської Аравії немає таких груп, але в перспективі вони можуть з’явитися у зв’язку зі швидкою цифровізацією. Такі групи створити не складно, але для цього потрібні великі інвестиції для появи висококваліфікованих спеціалістів. Варто враховувати, що існують хакерські урядові групи, які діють проти Ірану, не працюють на уряд КСА, однак приносять їй користь завдяки диверсійній діяльності [207, с. 66-69].

Хактивізм. Основна сутність хактивізму – демонстрація громадянської непокори шляхом здійснення кібератак на урядові структури. Іран часто переживав хактивізм через свою тоталітарну систему. Незгодні з діями іранського уряду хакери здійснюють атаки на урядові сайти [208], енергетичну інфраструктуру [209], викрадають цінну інформацію [210]. Такі групи очевидно можна використовувати в якості проксі-сил, забезпечуючи їх коштами та обладнанням, але причетність до цього Саудівської Аравії не підтверджена. Хоча Саудівська

Аравія фінансує іранську опозицію, прикладом чого є раніше згаданий канал “Iran International”.

Найманці-хакери. Шон Макфейт у своїх дослідженнях приводить приватні структури, які займаються кібербезпекою. Вони відомі, як “компанії зворотнього хакінгу”. Їхня задача – на урядові кошти формувати безпечне середовище у кіберпросторі та за можливості здійснювати кібератаки у відповідь, потужніші від отриманих з метою утримувати противника від подальших дій. На практиці це може продемонструвати високу ефективність, тому що це дозволяє залучення іноземних спеціалістів [15, с. 137].

В Саудівській Аравії такі групи не досліджувались активно, однак працює Національне управління кібербезпеки [211]. Відомо також, що Саудівська Аравія використовує так званих “етичних хакерів”, які займаються комп’ютерною діяльністю з метою протистоянню кіберзлочинам [212].

Публічна дипломатія. Публічною дипломатією є заходи альтернативного характеру (зазвичай культурного, інформаційного, дипломатичного), які сприяють реалізації національних інтересів держави [213, с. 2]. Саудівська Аравія останнім часом активно розвиває свою публічну дипломатію, частіше всього створюючи образ посередника і миротворця. Прикладом цього слугують пропозиції КСА стати переговорним майданчиком між РФ та Україною [214]. Аналогічно КСА закликає до переговорів між Палестиною та Ізраїлем на тлі війни з жовтня 2023 року [215]. Ефективність такої публічної дипломатії не можна оцінити, тому що КСА до неї перейшла відносно недавно, але вже можна стверджувати, що наміри Саудівської Аравії полягають в тому, щоб збільшити довіру інших держав до неї, як до неупередженого медіатора.

Мілітаризація інформаційних технологій КСА знаходиться на стадії розвитку. Пропаганда знову стала ключовим методом поширення впливу після 2014 року, коли вона продемонструвала свою високу ефективність. Нині з’являються нові методи пропаганди, посилюється роль кібервійни і публічної

дипломатії. Саудівська Аравія продовжуватиме розвиток в цьому напрямі, але швидкість розвитку не можна спрогнозувати остаточно. Разом з цим, продовжуватимуться

3.5. Проксі-війна Саудівської Аравії.

Термін “проксі-війна” був вперше введений у науковий обіг чеським соціологом Карлом Дойчем у ХХ-у столітті. Дойч дає наступне визначення терміну: “Міжнародний конфлікт між двома іноземними силами, які ведуть протистояння на території третьої країни, маскуючи свій конфлікт під внутрішню конфронтацію усередині третьої держави, використовуючи ресурси, територію, людську силу третьої держави, як засоби для досягнення цілей і втілення стратегій за кордоном” [2016, с. 40]. Враховуючи це, між Саудівською Аравією та Іраном триває проксі-війна на усьому Близькому Сході, але найбільше це демонструється в Лівані, Сирії, Іраку та Ізраїлі. До цього залучені також сам Ізраїль і США.

У протистоянні з Іраном Саудівська Аравія може використовувати проксі і на території самого Ірану, фундаментом чого є концентрація в Ірані сунітського населення на прикордонній з Іраком території. Враховуючи антисунітську пропаганду в Ірані, цим можна скористатися з метою породити сепаратистські рухи на території Ірану [41, с. 5-6].

Фінансова підтримка. Уряд КСА підтримує помірковані ісламістські формування або угруповання нерелігійного характеру [217, с. 3-4]. Саудівська Аравія надає перевагу замовчуванню того факту, що радикальні ісламістські бойовики підтримуються приватними особами [218]. Це особливо важливо для того, щоб уряд демонстрував свою непричетність до підтримки тероризму. Факт того, що Саудівська Аравія сама тривалий час страждала і страждає від дій “Аль-Каїди”, тому вона може дедалі більше доводити, що вона не веде проксі-війну [219, с. 59-62]. Другий шлях фінансової підтримки проксі-сил – мечеті, деякі з котрих спеціально усі пожертви передають на потреби ісламістських бойовиків, що

дозволяє ці мечеті використовувати в якості каналів фінансування [220, с. 69-81]. Загалом, пожертви і благодійні внески можуть використовуватись для фінансування терористичних організацій [220, с. 10-15].

Існують окремі випадки, коли КСА мала намір фінансувати певні регіони, надаючи їм гуманітарну підтримку і завойовуючи лояльність населення. Такий приклад – намір нормалізувати відносини з Ізраїлем, щоб розпочати фінансування Палестини, особливо Сектору Газа, де править проіранський ХАМАС [114]. Однак вторгнення ХАМАС в Ізраїль у 2023 році призвело до замороження нормалізації цих відносин [221]. Але це стосується тих випадків, коли КСА прагне “викупити” в Ірану його сферу впливу. У випадку з Афганістаном ситуація була простіша, тому що КСА встигла визнати Ісламський Емірат Афганістан у 1996 році та шляхом його фінансування добитись відсутності можливостей Ірану впливати на справи там [222, с. 54-56], хоча це пояснювалось і фактом того, що “Талібан” переслідував шиїтів [223, с. 1-2, 23-28].

Військова підтримка. Військова допомога Саудівської Аравії проксі-силам відбувається активно з 2012 року в рамках допомоги повстанцям у Сирії, які воюють проти режиму Башара Асада [224, с. 18-19]. Однак велику кількість зброї повстанці продавали Ісламській Державі. Хоча в більшості випадках продемократичні сили не були здатні протистояти ІД і кидали на полі бою зброю під час відступальних дій, тому такі дії з боку КСА виглядали, як нерозважлива роздача зброї людям, довіра до яких була низькою [225, с. 31-53, 54-59]. З іншого боку, Саудівська Аравія активно допомагала більш досвідченим ісламістам у Сирії, серед яких найбільш впливові групи були “Джайш Аль-Іслам” [226], “Ахрар аш-Шам” [227] та “Ісламський Фронт” [228], які є сунітськими організаціями. Однак це шкодило міжнародному іміджу КСА через факт радикалізму цих організацій і їхніх тісних зв’язків з ІД та “Джебхат ан-Нусра”.

Ідеологічна допомога. Ідеологічна підтримка проксі-сил Саудівської Аравією демонструє відносно високу ефективність – велика кількість бойовиків із Саудівської Аравії відправляються у Сирію воювати проти Башара Асада [229].

Робиться це з допомогою освіти і особливо медресе, ісламських шкіл, де авторитетні богослови шляхом маніпуляцій нав'язують мусульманину екстремістські погляди (ідеологічна обробка – не основна задача медресе. Медресе виконують функцію релігійної освіти, однак у деяких випадках екстремістські богослови там можуть вдаватися до нав'язування екстремізму учням) [230]. Це має обернений ефект – новонавернені ісламісти стають опозиційними династії Аль Сауд і захоплення мекканської мечеті відбулось якраз через те, що Джухайман аль-Утайбі був особистим учнем відомого саудівського консерватора Ібн База, який в той час активно критикував уряд КСА. У зв'язку з тим, що КСА переходить до поміркованого ісламу, а улеми втрачають свій авторитет, то і ідеологічна допомога ісламістам змінюватиметься. Також варто враховувати, що такі дії підривають авторитет Саудівської Аравії і її демографію. Для прикладу, причетність КСА до терористичних атак 11 вересня 2001 року найбільше аргументовувалась тим, що 15 з 19 виконавців теракту були громадянами КСА [231, с. 2]. Хоч вона досі не доведена, але навіть факт того, громадянами якої країни були виконавці вже ставить під сумнів міжнародний імідж. Нові методи ідеологічної допомоги можуть проявлятися у фінансуванні пропаганди ісламістських організацій, які підриватимуть безпекове середовище ворожих Саудівській Аравії держав і основа цього вже існує – це доведена ефективність пропаганди та ідеологічної обробки новобранців в рядах Ісламської Держави [3, с. 149-171] і раніше згаданий факт, що Саудівська Аравія фінансує медресе по всьому світу для просування ідей ваххабізму [230].

Проксі-війна Саудівської Аравії є основою її гібридного протистояння з Іраном, як симетрична відповідь Ірану на його агресивні дії. Але щоб зрозуміти, наскільки ефективна ця стратегія, потрібно проаналізувати загалом і геостратегію Ісламської Республіки Іран.

РОЗДІЛ IV. ГЕОСТРАТЕГІЯ ІСЛАМСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ІРАН

4.1. Збройні сили і оборонно-промисловий комплекс Ісламської Республіки Іран. Ядерна зброя.

“PwrIndx” визначає Іран 13-ю країною у світі за потужністю збройних сил [116]. ІРІ завдяки досвіду війни з Іраком змогла наростити свій ОПК і зробити його повністю незалежним від інших держав, а міжнародна військова співпраця лише посилює іранські ЗС. Факт того, що Іран перебуває в умовах постійних санкцій на тлі розробки ядерної зброї і все одно нарощує військову силу, демонструє, як держава може пристосовуватись до таких несприятливих умов. ІРІ має абсолютну перевагу перед КСА. Поки КСА залежить від імпорту зброї, Іран розробляє свою власну і навіть дозволяє собі експортувати [232]. На відміну від КСА, ІРІ проводить закордонні операції і має свій власний орган, відповідальний за це; якщо в КСА з контрактною формою військової служби кількість військових складає 400 тис осіб, то ЗС ІРІ мають 1 млн 180 тис осіб активного військового персоналу і потужний мобілізаційний резерв [233]. Отже, Іран має кількісну перевагу у людському ресурсі, техніці та має змогу виробляти свою власну зброю.

Військово-промисловий комплекс. Ірано-іракська війна завершилась статусом-кво і значними жертвами з обох сторін [234]. Більш того, Ірак отримував допомогу з боку США [235] і СРСР [236] під час війни. Ця війна змусила Іран посилити політику ізоляціонізму та усвідомити необхідність самозабезпечення, хоча ця проблема була актуальною ще в 1951 році, коли Іран провів націоналізацію нафтових підприємств на своїй території, серед яких була британська нафтова компанія [5, с. 1-8]. Оборонна промисловість Ірану покладається на власні компанії, які здатні випускати у великій кількості різноманітну зброю, але за останні 10 років найбільш успішним проектом Ірану став випуск дронів-камікадзе, серед яких успіх іранського ОПК продемонструвала серія “Shahed”, особливо моделі 131 і 136. Кожен БПЛА оцінюється в близько 20 тис доларів США, що

демонструє низьку ціну і високу ефективність оборонної промисловості Ірану – опір на дешевизну та кількісну перевагу, відмова від якості і високої ціни [237, с. 3-12] [238]. Разом з цим, на озброєнні Ірану є балістичні ракети, а в 2022 році Іран представив гіперзвукову ракету Fateh-360, яка, як вважається, була створена завдяки допомозі РФ [239]. Враховуючи, наскільки активно зараз працює російський ОПК під час війни з Україною, то підтримка РФ Ірану в оборонній сфері може зрости.

Ядерна зброя. Іран має усі перспективи набуття ядерної зброї. Тривалий час РБ ООН [240], ЄС [241], окремі держави [242] накладали на Іран санкції з метою обмежити його ядерну програму. Не можна виключати, що тривалий час йому допомагали КНР та РФ [243], щоб знайти противагу НАТО і американським союзникам в регіоні Азії. Щобільше, РФ взагалі намагається уникати дотримання санкцій стосовно Ірану [244]. Нині Іран має на озброєнні балістичні ракети, здатні покрити область до 2 тис кілометрів [245]. Ця загроза напряду означає, що в зоні ризику перебувають американські військові бази на Близькому Сході та саудівська інфраструктура. Попри погрози міжнародної спільноти і санкції, нині Ірану легше, тому що його підтримує РФ. Рівень збагачення урану сягнув позначки вже у 84% і якщо він дійде до 90%, то це означатиме, що Іран зможе безперешкодно здобути ядерну зброю з дистанцією доставляння гіперзвуковим шляхом і на дистанцію до 2 тис кілометрів. Така зброя дозволить уразити будь-яку військову базу США на Аравійському півострові, а з наявністю проксі-сил, радіус ураження зростає аж до всього Близького Сходу.

4.2. Роль Корпусу Вартових Ісламської Революції у гібридній війні. Підрозділ “Аль-Кудс”, як засіб ведення проксі-війни.

Корпус Вартових Ісламської Революції (КВІР) був утворений в 1979 році, як друга основна гілка збройних сил ІРІ [246, с. 1-6]. Функція КВІР не конкретизована, а просто вказана в конституції Ірану, як “поширення суверенітету закону Аллаха

на весь світ”, підкріплюючи це цитуванням Корану: “Приготуйте проти них скільки зможете сили та бойових коней – цим ви налякаєте ворога Аллаха й вашого ворога, а також інших ворогів, який ви не знаєте...” [247] [47, 8:60]. Функція КВІР подібна до функції ССО, але це багатокількісне збройне формування. Вагому роль у гібридній війні відіграє не так загалом КВІР, як його спецпідрозділ “Кудс”.

Група “Кудс”. Назва “Кудс” походить від арабської мови, це назва Єрусалиму. Загін виконує функції ССО і ключова його роль – це виконання спеціальних операцій за кордоном і підтримка повстанських організацій. Найбільша ефективність загону була проявлена в період з 2003 до початку 2020-х років, коли командувачем загону був Касем Сулеймані. За його командування група діяла на території переважно Афганістану, Іраку, Лівану, Сирії [248, с. 1-9].

Афганістан. У 1980-х КВІР почав роботу в Афганістані. Частина коштів ЦРУ в рамках операції “Циклон” передавались кластеру шіїтських воєнізованих організацій, відомому як “Шіїтська вісімка”, однак згодом кластер розпався і організації припинили своє існування ближче до початку 2000-х [249, с. 10-13]. У 1996 році Афганістан опинився під контролем “Талібану”, очолюваним Муллою Омаром, але Іран не встиг встановити там контроль. Більш того, Омар був прибічником такфіризму і за його керівництва шіїти Афганістану піддавались систематичним винищенням [250]. В 2001 році на тлі терактів 11 вересня США ініціювали операцію “Нескорена свобода”, в результаті чого уряд “Талібану” був повалений і перейшов у підпілля.

Тривалий час фіксувались випадки, коли таліби використовували ту вибухівку, яку використовували фінансовані Іраном інсургенти в Іраку. В основному це були два типи вибухівки. Перший – вибухові пенетратори, які використовувались для знищення бронетехніки, особливо захищених від мін автомобілів класу MRAP. Другий вид вибухівки – величезна кількість захопаного під асфальт тротилу, схованого асфальтною “латкою”. Вважається, що це є підтвердженнями підтримки “Талібану” силами “Кудс” попри той факт, що Мулла Омар очолював “Талібан” аж до своєї смерті у 2013 році [248, с. 6] [251].

Група “Кудс” переправляла тривалий час із Афганістану в Ірак наркотики [252, с. 2] і дозволяла вільний прохід у Ірак бойовикам “Аль-Каїди” [95, с. 78-80]. Це дозволяло збільшувати доходи повстанців і погіршувати соціальне становище населення під час війни. Проблема наркотиків у Афганістані стала достатньо серйозною ще в 1970-х роках. “Талібан” лише в 2001 році заборонив виробництво героїну, а до 2023 року 80% героїну на світовому наркотичному ринку вироблялось у Афганістані. Однак, як зараз заявляє ООН, рівень виробництва героїну у Афганістані за правління “Талібану” знизився на 95% [253].

Ірак. Тривалий час Йорданія стверджувала, що Абу Мусаб аз-Заркаві і організація “Аль-Каїда в Іраку” фінансується Іраном [95, с. 40-41]. Сам Касем Сулеймані стверджував, що в горах Ірану в. Мехрам був розташований тренувальний табір для підготовки збройних формувань аз-Заркаві [95, с. 82]. Саме завдяки силам КВІР на території Іраку була утворена потужна опозиційна група “Армія Махді” під командуванням Муктади ас-Садра [95, с. 83], а агентом іранської думки в Іраку був аятола Алі ас-Сістані.

З Ірану в Ірак після повалення режиму Хусейна група “Кудс” перенаправляла велику кількість ресурсів задля створення опозиційної США сили. На заводах вироблялась потужна вибухівка, призначена для знищення бронетехніки [95, с. 80].

Нові парламентські вибори в Іраку після повалення режиму Хусейна ознаменувались активним бойкотуванням з боку сунітів під командуванням Абу Мусаба аз-Заркаві (як вважається, фінансовою групою “Кудс”), що призвело до перемоги шіїтської партії “Дауа” [95, с. 75]. Іранські проксі тоді змогли захопити Багдадський аеропорт, щоб приймати цивільні літаки Ірану, всередині яких було озброєння для шіїтських бойовиків Іраку [95, с. 84]. За каденції прем’єр-міністра Іраку від партії “Дауа” Нурі аль-Малікі, Ірак використовував активно своїх проксі для репресій сунітів, особливо серед членів збройних груп “Пробудження” та “Сини Іраку” – сунітських племен, які допомагали США боротися з терористами і фінансувалися американцями в обмін на обіцянку американців здобути посади в новому іракському уряді [95, с. 84-85, 97-112].

Ліван. У Лівані великий вплив має організація “Катаїб Хізбалла”, відома своєю антиізраїльською позицією [8, с. 265-276]. Організація контролює південну частину Лівану, яка межує з Ізраїлем. “Хізбалла” має багато філій по всьому світу, в тому числі і в Саудівській Аравії – “Хізбалла аль-Хіджаз”, яка була сепаратистською організацією. Зараз “Хізбалла” виступає вагомим союзником Ірану і їй належить значна влада (включаючи членство у шіїтській просирійській “Коаліції 8 березня”) у ліванському парламенті попри принцип розподілу влади між сунітами, шіїтами і християнами-маронітами [254]. Сили “Кудс” активно постачають “Хізбаллі” озброєння, що змушує Ізраїль витратити більше ресурсів на боротьбу із ще одним противником, який за своєю силою становить більшу загрозу від ХАМАС і ФАТХ. В 2006 році під час війни між Ліваном та Ізраїлем, Касем Сулеймані якраз перебував у Бейруті [248, с. 5].

Сирія. В 2011 році в Сирії розпочалась громадянська війна, яка перейшла у серйозний збройний конфлікт між урядом Башара Асада, демократичною опозицією і з 2014 року ісламістськими терористами. Башар Асад – алавіт за віросповіданням і фактично уся влада Сирії зосереджена в руках алавітів. Ще в 2011 році уряд Асада використовував шіїтських і алавітських молодиків “шебіха” для придушення протестів [95, с. 172-174]. Коли в Сирії почали діяти терористичні організації, втрутились РФ [255] та Іран [256, с. 3], які спільними зусиллями боролись проти терористів. Вважається, що попри участь РФ, найбільший внесок все ж зробили сили “Кудс”, коли змогли вибити з м. Ракка ІД [256, с. 7], перед цим вибивши ісламістів з іракського Мосулу [257], що змусило організацію перейти в підпілля. Сирія – важливий транспортний коридор для Ірану. Вона має спільний кордон з Туреччиною, енергетичним хабом між Азією та Європою. Саме через Сирію Іран переправляє озброєння для “Хізбалли” [51, с. 273-280] [112].

Загалом, Ірак та Сирія мають теплі відносини з Іраном (принаймні допоки в Іраку правили шіїтські проіранські прем’єр-міністри до 2022 року), що дозволяло тривалий час блокувати країнам на півдні від них наземне транспортування енергоносіїв у Європу.

Судан. Перша спроба експорту революції Ірану відбулась в Судані, коли до влади прийшов Омар аль-Башир шляхом державного перевороту у 1989 році [258, с. 15-21]. аль-Башир проголосив новий ісламістський режим гаслом: “Тепер Судан житиме за Хомейні!”. Політика ісламізації була основою його політичної програми та де-факто лідером Судану тоді виступив ісламіст, ідеолог панісламізму Хасан Ат-Турабі. У ідеології Ат-Турабі простежувалось надихання роботами Хомейні та саме через нього Іран хотів поширити експорт революції у сунітських державах [259, с. 123-129, 136-139]. У 1991 році Судан та Іран підписали договір про військово-економічну співпрацю, за яким Судан отримував у великій кількості іранську зброю, нафтопродукти та інструкторів КВІР [260]. У відповідь Судан розміщував на своїй території тренувальні табори ісламістських збройних організацій [261, с. 123-124]. В 1991 році Хасан Ат-Турабі надав у Судані політичний прихисток Осамі бен-Ладену [262], який вже як 2 роки був лідером “Аль-Каїди” [8, с. 306-311]. Станом на 2015 рік Судан вступив у війну в Ємені на боці Саудівської Аравії [263]. Після державного перевороту у 2019 році Омар аль-Башир був скинутий з посади [264]. Сьогодні в Судані формується влада на чолі з Абдель Фаттахом аль-Бурханом, яка прагне зберегти союзницькі відносини із Заходом і віднедавна оголосила наміри зблизитись з Іраном, наслідуючи дії Саудівської Аравії в березні 2023 року [265] [266].

Ємен. Громадянська війна в Ємені спричинена повстанням шіїтських збройних формувань, які об’єднались в одну організацію “Ансар Аллах” (більш відомі як хусити) [51, с. 280-285]. Громадянська війна в Ємені призвела до часткової анархії в окремих регіонах, де владу здобули хусити та бойовики відділення “Аль-Каїди” – “Аль-Каїда на Аравійському півострові”. Цей підрозділ організовує вилазки з Ємену в Саудівську Аравію з подальшими терористичними атаками [267, с. 3-4].

“Аль-Каїда” з 2011 до 2022 року управлялась Айманом аз-Завахірі – наступником Осамі бен-Ладена [268] [269]. У 2022 році Завахірі був вбитий [270] і новим очільником організації став Саїф аль-Адель, якого тісно пов’язують з КВІР

[271, с. 1-6]. Зазвичай ісламістські терористи ділять ворогів на дальніх та ближніх [95, с. 34-36]. До дальніх відносять немусульманські країни (США, Великобританія, Франція), а до ближніх – мусульманські проамериканські чи невірні салафізму режими. “Аль-Каїда” до внутрішніх ворогів ще за керівництва бен-Ладеном класифікувала своїм ключовим противником Саудівську Аравію, що змусило організацію вступити в союзницькі відносини з антагоністичним КСА Ірану [272]. Тісні зв’язки між “Аль-Каїдою” та Іраном можна також пояснити чутками про те, що матір бен-Ладена була сирійкою і сповідувала алавізм [273].

Бахрейн. Близько 50-70% населення Бахрейну складають мусульмани шиїти. 1979 року в Бахреїні відбулись проіранські протести шиїтів [51, с. 270-272]. Організатором протестів виступила організація “Ісламський фронт визволення Бахрейну”. В 1981 році організація провела невдалу спробу державного перевороту [274, с. 12]. В 1985 році відбулась повторна спроба перевороту. В 1994 і 1996 році повторились шиїтські протести [275]. На тлі Арабської весни у 2011 році Бахрейн охопили шиїтські протести, які були придушені воєнним контингентом Ради співробітництва арабських держав Перської затоки, що викликало рішучий осуд з боку Ірану [276].

Іран досі зацікавлений в Бахреїні через баланс сил конфесійних груп, що дозволяє створити в абсолютній монархії повноцінну опозицію. Одна з найпотужніших активних проксі-груп – “Бригади аль-Аштар”, яка діє на території Бахрейну з 2013 року [274, с. 19-21].

Кувейт. В Кувейті з 1979 року діяли “Арабські революційні бригади” під командуванням громадянина Кувейту Аббаса аль-Мухрі. Аль-Мухрі був зятем Рухолли Хомейні [277, с. 74-87]. Опозиція змогла добитись відновлення парламенту на кшталт іранського, який раніше був кувейтською владою розпущений. Відносна інтеграція принципу парламентаризму сприймається, як задовільнення депривації шиїтського населення країни.

Гіпотеза “Black Hole”. Підсумовуючи вище зазначене, можна прослідкувати, що Іран не фінансує виключно шиїтів. Об’єкти підтримки є і сунітські організації: “Талібан”, “Аль-Каїда”, іракські інсургенти, ХАМАС. Причина цього – експорт революції. Іран перестав керуватися релігійними намірами і керується він виключно раціональними, як це демонструє класичний реалізм. Разом з цим, раціональність переходить до того, що дії держави стають гіпокритичними: фінансування салафітського-антишиїтського “Талібана” в боротьбі із США, фінансування “Аль-Каїди” і донині для війни з КСА та США (враховуючи, що другий емір Айман аз-Завахірі – ідеолог такфіризму) [95, с. 35]; підтримка сунітських інсургентів у Іраку проти США (хоча це суніти, які раніше воювали на боці антишиїта Саддама Хусейна чи сам антишиїт аз-Заркаві).

Гіпотеза походить від гравітаційного колапсу, астрономічному терміну, який описує утворення об’єктів у Всесвіті шляхом підвищення гравітаційного поля до такого стану, що називається чорною дірою [278, с. 5-6]. Проблематика раціональності держави у класичному реалізмі Моргентау стикається з проблемою порогу раціональності, тому що сам Моргентау не вказує, від чого залежить раціоналізм та наскільки сильно держава може заперечувати своїм моральним нормам з позиції раціоналізму. Гіпотеза пропонує розв’язання цієї проблеми – раціональність держави прямо пропорційна рівню її фокусування на власній національній безпеці аж до заперечення власним моральним принципам та ідеології. Ця гіпотеза кидає прямо виклик ідеї Моргентау, що ідеологія виступає коренем людського раціоналізму [42, с. 73-75].

Раніше згаданий Абу Мусаб аз-Заркаві був принциповим антишиїтом, який надихався працями такфіриста аз-Завахірі. Однак, він працював на Іран за багатьма даними. В 2003 році за інформацією розвідки Йорданії, він відвідував Іран, також він відвідував тренувальні табори контрольованих “Хізбаллою” південних регіонів Лівану.

Інший приклад такої раціональності – дії КВІР у Сирії, коли Іран відмовлявся наносити в деякі моменти авіаудари по позиціях ІД і дозволяв їй продовжувати

захоплювати території Сирії [279]. Причина, як вважається – не позбавляти ІД ресурсів і дати їм змогу продовжити воювати проти сирійських демократичних сил, аби дозволити згодом Сирії легше знищити виснажені угруповання.

Існує твердження, що Іран активно співпрацював з ІД. Причиною появи такої теорії є слова спікера ІД Абу Мухаммеда аль-Аднані у промові 12.05.2014:

“ІДІЛ продовжує дотримуватись порад і вказівок шейхів та діячів джихаду. Тому ІДІЛ не атакувала рауафід в Ірані з моменту свого створення. Вона лишила рауафід у безпеці в Ірані, стримувала обурення власних солдатів попри здатність перетворити Іран на братську могилу. Він зберігав свій гнів усі ці роки та тернів звинувачення у співпраці зі своїм найлютішим ворогом, Іраном за те, що утримувався від нападу на нього, залишивши рауафід там жити у безпеці, діючи за вказівками “Аль-Каїди”, щоб захистити свої інтереси і лінії постачання в Іран. Так, ІДІЛ роками стримувала обурення своїх солдатів і власний гнів, щоб підтримувати єдність моджахед. Нехай історія пам’ятатиме, що Іран у невідплатному боргу перед “Аль-Каїдою”.[280]

Авторська гіпотеза не претендує на науковість і вимагає більшого доведення, однак вона може відображати, що Іран максимізує раціональність у стратегії експорту революції аж до підтримки власних ворогів, якщо їхні дії нестимуть Ірану користь.

4.3. Пропаганда та кібервійна. Публічна дипломатія Ірану, як засіб самовіктимізації.

Іранській пропаганді властива юдафобія, антиамериканізм, самовіктимізація, поширення ідеї ісламської революції, вивищення шиїзму і нетерпимість у бік інших релігійних рухів. Іран веде інформаційну війну через два основних канали – ЗМІ та соціальні мережі і ця пропаганда активно спонсорується і контролюється державою [41, с. 3-4].

ЗМІ Ірану. В Ірані незалежні ЗМІ переслідуються владою або примушуються до співпраці під виглядом “незалежних” [281]. ЗМІ укріплюють тоталітарний режим в Ірані, формують ідеологію вищості шиїтів над іншими релігійними меншинами [41, с. 5-10] і популяризують культ мучеництва [282, с. 43-48]. В Ірані немає телекомпаній, крім “Голосу ІРІ”, підзвітній безпосередньо Верховному лідеру. Аналогічно з газетами, головні редактори яких призначаються виключно Верховним лідером. Деякими виданнями, як “Fars News” чи “Mashreq News” керує КВІР. Однак, держава йде не певні поступки і зберігає незалежні ЗМІ, хоч і вони перебувають під загрозою закриття. Прикладом таких є “Shargh” і “Etemad”, які є реформістськими, але не критикують владу [41, с. 4].

Іранські інтереси просовують не лише місцеві канали, а й закордонні: сирійські, китайські, російські, особливо катарське видавництво “Al Jazeera”.

Соціальні мережі. Разом зі ЗМІ, Іран почав просування свого впливу в соцмережах. Найбільш поширена стратегія – використання власних громадян у державній Інтернет-пропаганді. Вони активно ведуть протистояння в “Telegram”, “Twitter” (X), “Facebook”. Облікові записи просували проурядову інформацію, використовуючи зазвичай арабську літературну мову з метою охопити усі арабомовні країни Близького Сходу, часто посилаючись на “Голос ІРІ” чи інші проурядові сайти Ірану [283, с. 164-169]. Однак до 2020 року вони були достатньо неактивними. Активізація припала на 2020 рік, на тлі вбивства Касема Сулеймані [283, с. 166]. В 2020 році пройшли вибори Президента США і тоді з’явилась перша інформація про нову стратегію Ірану – завдання малої шкоди, яка переростала у більшу шкоду через непевність населення у тому, що є правдою. Ця стратегія використовувалась ще у 2016 році, коли РФ почала активну інформаційну кампанію під час виборів президента США, в результаті чого переміг відносно лояльний РФ Дональд Трамп. Народ не розумів, чи дійсно його перемога була заслуженою, що призвело до появи непевності у його легітимності. Також народ втрачав довіру до Уряду США, тому що виділяються великі кошти на оборонну сферу, а Іран з РФ все одно успішно здійснюють кібератаки. У 2020 році ситуація

повторилась, коли популяризувалась інформація про те, що Джозеф Байден фальсифікує результати виборів. Ця стратегія отримала назву “perception hack” і використовується через комбінацію кібервійни та використання соціальних мереж – фіктивно створених облікових записів у великій кількості, які популяризують певну вигідну позицію [284].

Кібервійна. Іранська стратегія ведення протистояння у кіберпросторі ведеться ще з 2000-х років. Вважається, що вперше план був запропонований КВІР у 2005 році, коли член підрозділу “Кудс” Мохаммед Хусейн Таджик очолив створену того року “Іранську Кіберармію” [285]. Більш детальна інформація про кібервійну Ірану датується 2010 роком, коли вірус “Stuxnet” вивів з ладу близько тисячі іранських газових центрифуг, які застосовуються для збагачення урану [286]. З цього моменту історії, Іран активізував свою діяльність з розробки засобів інформаційної війни. Відповідальний за проведення кібервійни орган влади – КВІР [287].

Іран здійснював чисельні атаки в кіберпросторі, але важливо зазначити, що тут Іран також використовує проксі-сили (це пояснює управління хакерами КВІР). Для прикладу, з 2023 року Іран використовує групу хакерів Палестини “Handala”, одна з найбільш успішних операцій якої став злам РЛС ізраїльської системи ППО “Залізний купол” 3 березня 2024 року [288]. 19 лютого 2024 року в повітряному просторі Ємену відбулась спроба перехопити контроль над ізраїльським літаком авіакомпанії шляхом втручання в цифрову систему зв’язку авіації ACARS [289]. В Сирії активно працює так звана “Сирійська електронна армія”, дії якої з точки зору раціональності вигідні Ірану [290]. В Лівані аналогічно діє угруповання хакерів, лояльних “Хізбаллі” [291]. Іранська кампанія з ведення кібервійни розширюється по всьому регіону і становить серйозну загрозу. Однак, Іран лишається ключовою ціллю у інформаційній війні США проти нього. Спільними зусиллями Ізраїлю та США виконуються масивні кібератаки, спрямовані на іранську Інтернет-мережу [292].

Інша особливість Ірану – використання власних хакерських груп, які маскуються під антиамериканських та юдафобних хактивістів, щоб створити фікцію підтримки хакерами іранського режиму. На підсвідомому рівні вважається, що хакери – це особи, яким можна довіряти, тому що вони мають більший доступ до інформації. Прикладом є підтримка України групою “Anonymus”, яка децентралізована, але вже має велику довіру людей через те, що викриває секрети політиків держав по всьому світу. В Ірані до таких груп відноситься “OilRig” [293], “Crimson Sandstorm” [294], “UNC1549” [295] і подібні. Також не можна виключати, що Ірану можуть допомагати російські та китайські спецслужби з хакерськими угрупованнями [296] [297] [298].

Публічна дипломатія. Не маючи змоги позиціонувати себе, як державу з позитивним міжнародним іміджем, Іран зміг створити іншу стратегію публічної дипломатії, яка дозволила йому виправдовувати свою експансію на Близькому Сході і логічно пов’язана з культурою іранських шіїтів – самовіктимізація [299, с. 137]. Принцип самовіктивізації – створення образу навколо себе, як жертви з метою виправдати свої протиправні дії. Іран в публічній дипломатії неодноразово демонструє начебто наміри йти на примирення, однак інші держави не зацікавлені у мирі, тому йому не залишається нічого, окрім як продовжувати боротьбу [300, с. 239-230]. Самовіктимізація іранців походить ще з історії шіїзму, як пригнічуваної гілки ісламу, а раніше згадані акти самобичування, розе-хані, паломництво в Кербелу лише підтверджують сутність шіїтської культури і чому така стратегія дуже ефективна для Ірану. Прикладом слугує випадок, коли Україна розірвала у 2022 році відносини з Іраном на тлі постачання тим до Росії БПЛА задля обстрілу української енергетичної інфраструктури [301]. Речник МЗС ІРІ прокоментував дію уряду України, як “ту, що шкодить двостороннім відносинам держав і висловив жаль, що Україна пішла на такий вчинок” [302]. Тим самим, держава переконує об’єкт нападу в тому, що він насправді об’єктом нападу не є та ІРІ звинувачують безпідставно. Попри той факт, що РФ використовує активно іранські БПЛА, Іран

продовжує заперечувати свою причетність до експорту БПЛА на оборонні потреби РФ [303].

Однак Іран спрямовує свою публічну дипломатію не лише на міжнародну спільноту, а й на власних громадян. Професор Оксфордського університету Монро Прайс стверджує, що публічна дипломатія диктатур – це бартер між громадянами і державою. Держава формує для громадян інформацію, яка викликає у них почуття гордості за власну державу, а громадяни формують для держави свою культуру, засновану на патріотизмі, тим самим створюючи стабільну патерналістську систему [304, с. 3-4]. Ця стратегія Ірану систематизована: є ЗМІ (контрольовані державою), держава відкрита на міжнародній арені (проводить конференції, виставки, заходи, культурні обміни) [304, с. 1-3] і дозволяє міжнародній спільноті досліджувати детальніше історію та культуру ІРІ через “Голос Ісламської Республіки Іран”, яка віщає на міжнародній арені різними мовами світу для охоплення більшої аудиторії [304, с. 3-4].

Така стратегія дозволяє пом’якшити міжнародний імідж Ірану, як агресора і спонсора тероризму, збільшити співчуття міжнародної спільноти, припинити, або принаймні пом’якшити тиск з боку міжнародної спільноти і зберегти на своїй території стабільність. Однак з іншого боку це може призвести до появи “ефекту фортеці в облозі” [300, с. 251], коли держава посилює свій ізоляціонізм, розглядаючи міжнародну спільноту без виключення, як своїх ворогів, ставлячись до них з недовірою і маючи обмежене коло союзників, як це стало з КНДР і його аналогічною самовіктимізацією.

ВИСНОВКИ

В кінці проведеного дослідження можна дійти до наступних висновків. У результаті систематизації характеру гібридної війни між КСА та ІРІ, Саудівська Аравія має усі ризики продовжувати втрачати свій вплив на Близькому Сході. Іран проводить активну зовнішню політику і ще в 1980-х роках його експорт революції зміг поставити під ризик існування тогочасну безпекову систему, яка не була порушена виключно через присутність в регіоні США, зацікавлених у регіональній енергетичній безпеці.

Опираючись на теоретико-методологічні засади дослідження, конфлікт розглянуто через призму класичного реалізму Ганса Моргентау: учасники конфлікту мають діаметрально протилежні погляди “революціонізм-консерватизм” щодо ситуації в регіоні; регіональне середовище анархічне через баланс сил; держави раціональні; їхня співпраця пояснюється певними геополітичними змінами (передусім війна між Україною і Росією та зацікавленість КНР в регіоні Близького Сходу), а не прагненням дійсно співпрацювати без конфронтацій, як це міг би пропонувати лібералізм в теорії міжнародних відносин. На основі теорії Моргентау була виведена гіпотеза, згідно з якою раціональність держав може змусити їх ігнорувати певні етичні та моральні засади власної політики і вдаватись до підтримки власних політичних опонентів, якщо дії цих акторів будуть державі вигідні. Дії цих держав більше не мотивовані релігійними ознаками, а радше геополітичними, тому що цілями Ірану та його союзників на Близькому Сході виступає саме енергетична інфраструктура.

Стратегічна військова перевага Ірану простежується у всьому: кількість озброєння, чисельність особового складу силових структур, стрімкий технологічний розвиток військово-промислового комплексу, ефективні ССО (включно зі здатними проводити операції за межами ІРІ і з досвідом бойових дій у Сирії та Іраку), наявна програма ведення гібридної війни (стратегія експорту революції), є потенціал набуття ядерної зброї, потужні союзники у вигляді РФ та КНР.

Саудівська Аравія у порівнянні з Іраном має вищі військові видатки, але вона страждає від надмірного покладання на американську присутність в регіоні. Американський вплив пояснюється співпрацею ще з 1930-х років і призвів до появи подібних США проблем армії: високий ступінь бюрократизації, корупції, попри високий оборонний бюджет відсутні покращення силових структур, неефективність власних збройних сил через неефективність американських інструкторів, що і продемонструвало невміння вести бойові дії на міському ландшафті у Ємені (як це було із США в Іраку та Афганістані). Крім того, співпраця із США зменшується, а присутність США в регіоні перебуває під загрозою. У регіоні збільшується присутність КНР. Разом з цим, у КСА є шанси відновити свої сили. Динаміка конфлікту і активність іранських проксі-груп може знизитись тимчасово і за цей час можна зробити перегляд власної внутрішньої і зовнішньої політики в контексті гібридної війни: боротися із корупцією, заохочувати прозорість про стан ОПК, диверсифікувати економіку, брати приклад зі східних держав та їхньою вже офіційною стратегією гібридної війни.

Проксі-війна обох держав знаходиться на високому рівні розвитку, але якщо в Ірану вона інституціолізована, то КСА виконує її менш ефективним, але більш конспіраційними засобами із використанням приватних інвесторів. Аналіз конфлікту у вимірі застосування проксі-сил необхідно аналізувати через принцип раціональності, згідно з яким держави фінансуватимуть не лише ті організації, які відповідають їхнім поглядам. Як КСА може фінансувати шіїтські організації на кшталт каналу “Iran International”, так і ІРІ може підтримувати сунітські організації на кшталт “Аль-Каїди” чи “Талібану”.

Інформаційна війна демонструє високий ступінь державної підтримки ЗМІ. Обидві держави є тоталітарними автократіями, що нівелює функцію їхніх ЗМІ, однак ці ЗМІ продовжують існувати, виконуючи свою основну функцію як джерел пропаганди, через факт ще популярного телебачення на Близькому Сході. ЗМІ часто використовуються, як засіб публічної дипломатії, однак її ефективність досить сумнівна в обох випадках через антидемократичність політичних режимів

обох держав. Разом з цим, активізується Інтернет-пропаганда через так звані “фабрики тролів”, але Іран демонструє знову вищу ефективність цих інституцій у своїй пропаганді.

Іран демонструє навички і знання ведення гібридної війни, поки Саудівська Аравія лише ознайомлюється з цим. Надалі КСА матиме змогу продовжувати збільшувати свій потенціал у веденні нетрадиційних воєн, але для цього треба мати підготовлений для такого сценарію ОПК і розуміння, як правильно чинити, коли Іран здобуде ядерну зброю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Belal K. Elections and Political System in Iran. Islamabad: Institute of Policy Studies, 2016. 9 p.
2. Iraq: A Chronology of UN Inspections. Arms Control Association. URL: <https://www.armscontrol.org/act/2002-10/features/iraq-chronology-un-inspections>.
3. Кореньков О. Ісламська держава: наймасштабніша битва сучасності. 2-ге вид. Київ : Вид-во Марка Мельника, 2022. 312 с.
4. Comprehensive Report of the Advisor to the DCI on Iraq's WMD. Washington DC : CIA, 2004. 450 p.
5. Stevens P. An Embargo on Iranian Crude Oil Exports: How Likely and with What Impact? London: Chatham House, 2012. 8 p.
6. Gallagher A., Hamasaeed S., Nada G. What You Need to Know About China's Saudi-Iran Deal. United States Institute of Peace. URL: <https://www.usip.org/publications/2023/03/what-you-need-know-about-chinas-saudi-iran-deal>.
7. Fenton-Harvey J. Will Yemen's Houthis try to strike Israel? The New Arab. URL: <https://www.newarab.com/analysis/will-yemens-houthis-try-strike-israel>.
8. Barry Cooper. New Political Religions or an Analysis of Modern Terrorism 2004. University of Missouri Press
9. Levitt M. The Hamas-Iran Relationship. The Jerusalem Strategic Tribune. URL: <https://jstribune.com/levitt-the-hamas-iran-relationship/>.
10. Palestinian Legislative Council. Mapping Palestinian Politics. URL: https://ecfr.eu/special/mapping_palestinian_politics/palestine_legislative_council/.
11. Siddiqui S. How significant is \$35M Taliban-Iran Chabahar port deal?. Al-Monitor. URL: <https://www.al-monitor.com/originals/2024/03/how-significant-35m-taliban-iran-chabahar-port-deal>.

12. Odion Iyayi I., Salihu B., Waheed Adigun O. Iran-Qatar Relations And The Gulf Regional Crisis. Crawford Journal of Business and Social Sciences. 2020. Vol. 10, no. 1. P. 14–22.
13. Iran Worried About US Tying Up Saudi Arabia and Israel. Iran International. URL: <https://www.iranintl.com/en/202405025784>.
14. Clausewitz, Carl Von. On War. Vol-1-3. The Floating Press. pp.470
15. Макфейт Ш. Нові правила війни. Перемога в епоху тривалого хаосу. Київ : Наш Формат, 2023. 256 с.
16. Korean Air Battles. Defense POW/MIA Accounting Agency. URL: <https://dpaamilitarysites.crmforce.mil/dpaaFamWebInKoreanAirBattles#:~:text=During%20the%20Korean%20War%20air,the%20on-going%20research%20focus>.
17. G. Hoffman F. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Arlington, Virginia : Potomac Institute for Policy Studies, 2007. 72 p.
18. Netanyahu, Benjamin. Fighting Terrorism: How Democracies Can Defeat Domestic and International Terrorists. Routledge. 1995. pp.151
19. L. Schuman F. Let Us Learn Our Geopolitics. Current History. 1942. Vol. 2, no. 9. P. 161–165.
20. Grygiel J. J. Great Powers and Geopolitical Change. Baltimore, Maryland : The Johns Hopkins University Press, 2006. 258 p.
21. Army University Press Home. The Value of Science Is in the Foresight New Challenges Demand Rethinking the Forms and Methods of Carrying out Combat Operations. Military Review, 2016. 24-29 pp.
22. Neculcea C. China's Three Warfare Strategy. Origins, Evolution, Applicability. Journal of Defense Resources Management. 2023. Vol. 14, no. 1. P. 1–12.
23. Allison G. Deterring Terror: How Israel Confronts the Next Generation of Threats. Cambridge, Massachusetts : Belfer Center for Science and International Affairs, 2016. 62 p.
24. Shalom A. B. How Israel nearly failed to spot Syria's nuclear reactor, from the man who found it. The Times of Israel. URL: <https://www.timesofisrael.com/how-israel-nearly-failed-to-spot-syrias-nuclear-reactor-from-the-man-who-found-it/>.

25. Бар-Зохар М., Мішаль Н. Моссад. Найвидатніші операції ізраїльської розвідки / пер. з англ. О. Михельсон. 3-тє вид. Київ : Наш Формат, 2023. 384 с.
26. Kiely E., Farley R. Timeline of U.S. Withdrawal from Afghanistan. FactCheck. URL: <https://www.factcheck.org/2021/08/timeline-of-u-s-withdrawal-from-afghanistan/>.
27. Iraqi PM al-Sudani demands US-led coalition to leave country. The New Arab. URL: <https://www.newarab.com/news/iraqi-pm-al-sudani-demands-us-troops-leave-country>.
28. Emmons A., Chávez A., Lacy A. Joe Biden, in Departure From Obama Policy, Says He Would Make Saudi Arabia a “Pariah”. The Intercept. URL: <https://theintercept.com/2019/11/21/democratic-debate-joe-biden-saudi-arabia/>.
29. Lister C. America Is Planning to Withdraw From Syria—and Create a Disaster. Foreign Policy. URL: <https://foreignpolicy.com/2024/01/24/america-is-planning-to-withdraw-from-syria-and-create-a-disaster/>.
30. Saudi Arabia ‘detains’ more preachers. Al Jazeera. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2017/9/13/saudi-arabia-detains-more-preachers>.
31. Al-Jamri M. Shia and The State in Bahrain: Integration and Tension. Alternative Politics. 2010. No. 1. P. 3–5.
32. Wellhausen J. The Arab Kingdom And Its Fall / trans. from German by M. G. Weir. Calcutta: The University Of Calcutta, 1927. 593 p.
33. Frager, Robert. The Wisdom of Islam: A Practical Guide to the Wisdom of Islamic Belief. Devon, Great Britain: Godsfield Press. 2002. pp.144.
34. Stella Martini L. Mourning Rituals in Shi'a Islam: From the Battle of Karbala to Tatbir. THESQUARE. 2019. No. 10. P. 1–8.
35. Kheshti R. On the Threshold of the Political: The Sonic Performativity of Rooftop Chanting in Iran. Radical History Review. 2015. No. 121. P. 1–20.
36. Adeb Ahmed A. Al-Ottoman Empire Massacre Against the Alawites. Wayback Machine. URL: <https://web.archive.org/web/20190423182731/http://sy-center.net/?p=1512>.

37. Ali H. The Wahhabi Political Doctrines in the Middle Eastern Westphalian System: The Evolution of the Concept of Jihad in the Three Saudi-Wahhabi States. Kingston, Ontario: Royal Military College of Canada, 2022. 387 p.
38. Rhodes D. Salafist-Takfiri Jihadism: The Ideology of the Caucasus Emirate. Herzliya: International Institute for Counter-Terrorism, 2014. 30 p.
39. Wald, Ellen R. Saudi Inc. The Arabian Kingdom's Pursuit of Profit and Power. Pegasus Books, 2018. pp. 448.
40. Khomeinism: The Impact of Theology on Iranian Politics. Washington DC: CIA Directorate of Intelligence, 2018. 32 p.
41. Religious Propaganda in Iran. USCIRF, 2022. 16 p.
42. J. Morgenthau H. Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace. A.A. Knopf, 1948. 516 p.
43. Trends in World Military Expenditure, 2023 / N. Tian et al. Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute, 2024. 12 p.
44. Crown prince confirms Saudi Arabia will seek nuclear arsenal if Iran develops one. The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/world/2023/sep/21/crown-prince-confirms-saudi-arabia-seek-nuclear-arsenal-iran-develops-one#:~:text=Crown%20prince%20confirms%20Saudi%20Arabia%20will%20seek%20nuclear%20arsenal%20if%20Iran%20develops%20one,-This%20article%20is&text=The%20Saudi%20crown%20prince%20has,cooperation%20deal%20currently%20under%20negotiation.>
45. Silverstone S. Liberal International Relations Theory and the Military. New-York: United States Military Academy at West Point, 2022. 18 p.
46. Raisi Among Three to Decide Khamenei's Successor. Iran International. URL: <https://www.iranintl.com/en/202402231332>.
47. Коран. Переклад смислів українською мовою / пер. з араб. М. Якубович. Дніпро : Асоц. Мусульман України, 2016. 480 с.
48. Gaub F. War of words: Saudi Arabia v Iran. European Union Institute for Security Studies. 2016. P. 1–4.

49. Matthiesen T. The Local and the Transnational in the Arab Uprisings: the Protests in Saudi Arabia's Eastern Province. Bristol: University of Bristol, 2014. 40 p.
50. Matthiesen T. Hizbullah al-Hijaz: A History of The Most Radical Saudi Shi'a Opposition Group. The Middle East Journal. 2010. Vol. 2, no. 64. P. 1–19.
51. Єрґін Д. Нова карта світу. Енергетика, клімат, конфлікти / пер. з англ. О. Гладкий. Київ : Лаб., 2022. 488 с.
52. Уоррик Дж. Чёрные флаги. Ближний Восток на рубеже тысячелетий. Киев : СВАРОГ, 2023. 440 с.
53. Sheikh Nimr al-Nimr at risk of execution. London: Amnesty International, 2015. 2 p.
54. Saudi Arabia cuts diplomatic ties with Iran after execution of cleric. The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/world/2016/jan/03/saudi-arabia-cuts-diplomatic-ties-with-iran-after-nimr-execution>.
55. Zavada Y. The Institutional Dimension of Iran's Nuclear Program. Вісник Львівського університету. 2022. №. 44. P. 186–193.
56. State Sponsors of Terrorism. U.S. Department of State. URL: [https://www.state.gov/state-sponsors-of-terrorism/#:~:text=Currently%20there%20are%20four%20countries,\)%20Iran,%20and%20Syria.&text=For%20more%20details%20about%20State,in%20Country%20Reports%20on%20Terrorism](https://www.state.gov/state-sponsors-of-terrorism/#:~:text=Currently%20there%20are%20four%20countries,)%20Iran,%20and%20Syria.&text=For%20more%20details%20about%20State,in%20Country%20Reports%20on%20Terrorism).
57. Saddam Hussein's Support for International Terrorism. George W. Bush White House Archives. URL: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/infocus/iraq/decade/sect5.html#:~:text=Iraq%20is%20one%20of%20seven,organizations%20to%20operate%20in%20Iraq>.
58. Iran's Fifth Step Away from Nuclear Deal. United States Institute of Peace. URL: <https://iranprimer.usip.org/blog/2020/jan/06/iran's-fifth-step-away-nuclear-deal>.
59. A \$500 Billion Economic Deficit Pushes Iran Toward 'Catastrophe'. Iran International. URL: <https://www.iranintl.com/en/202401153993>.
60. Oil rents (% of GDP) - Iran, Islamic Rep. The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PETR.RT.ZS?locations=IR>.

61. Natural gas rents (% of GDP) - Iran, Islamic Rep. The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.NGAS.RT.ZS?locations=IR>.
62. Yergin, Daniel. *The Quest. Energy. Security and the Remaking of the Modern World*. The Penguin Press HC. pp.820
63. 379th Air Expeditionary Wing. U.S. AIR FORCES CENTRAL. URL: <https://www.afcent.af.mil/Units/379th-Air-Expeditionary-Wing/a>.
64. Sameer Masoud Shqair H. *Aljazeera TV's Role in Shaping Arab Political Awareness (The Egyptian Revolution 25 Jan – 11 Feb 2011): a dissertation*. Heslington, 2021. 258 p.
65. Zetter K. *Qatari Gas Company Hit With Virus in Wave of Attacks on Energy Companies*. Wired. URL: <https://www.wired.com/2012/08/hack-attack-strikes-rasgas/>.
66. Bronk C. *Hack or Attack? Shamoon and the Evolution of Cyber Conflict: Working Paper*. Houston, Texas, 2013. 31 p.
67. Koelbl S. *What Is the Hamas Chief Doing in Qatar?* Der Spiegel. URL: <https://www.spiegel.de/international/world/nato-partner-and-hamas-host-a-39579533-e4a2-400a-a78e-9a8836606ccc>.
68. Hubbard B., Karasz P., Reed S. *Two Major Saudi Oil Installations Hit by Drone Strike, and U.S. Blames Iran*. The New York Times. URL: <https://www.nytimes.com/2019/09/14/world/middleeast/saudi-arabia-refineries-drone-attack.html>.
69. Sutton H. *Houthi Lethal Underwater Drones Adds New Threat to Red Sea*. USNI News - Maritime News and Analysis. URL: <https://news.usni.org/2024/02/19/houthi-lethal-underwater-drones-adds-new-threat-to-red-sea>.
70. Lin C. *Syrian Buffer Zone – Turkey-Qatar Pipeline*. ISPSW Strategy Series: Focus on Defense and International Security. 2015. No. 367. P. 1–5.
71. Delek Drilling. *Leviathan Development And Tamar Expansion Rowing Forward In Parallel Tracks*. 2016. 29 p.

72. Tagliapietra S., Łoskot-Strachota A. Israel-Hamas war: implications for gas markets. Bruegel. URL: <https://www.bruegel.org/first-glance/israel-hamas-war-implications-gas-markets>.
73. Baker P., Wright R. Iraq, Jordan See Threat To Election From Iran. The Washington Post. URL: <https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A43980-2004Dec7.html>.
74. Apuzzo M., Sullivan E. Al-Qaida eyed oil tankers as bombing targets. NBC News. URL: <https://www.nbcnews.com/id/wbna43115189>.
75. Giroux J. Targeting Energy Infrastructure: Examining the Terrorist Threat in North Africa and its Broader Implications (ARI). Zurich, 2009. 10 p.
76. Peterzell J. The Gulf: Shi'ites: Poorer Cousins. Time. URL: <https://archive.ph/20120917123013/http://www.time.com/time/archive/preview/0,10987,971225,00.html#selection-375.0-385.1>.
77. MacFarquhar N. Five Foreigners Killed in Attack At Saudi Office. The New York Times. URL: <https://www.nytimes.com/2004/05/02/world/five-foreigners-killed-in-attack-at-saudi-office.html>.
78. Hameed Bakier A. Lessons from al-Qaeda's Attack on the Khobar Compound. The Jamestown Foundation. URL: <https://jamestown.org/program/lessons-from-al-qaedas-attack-on-the-khobar-compound/#:~:text=The%20terrorist%20attack%20on%20Khobar,the%20deaths%20of%2022%20foreigners>.
79. Robertson N., Vera A. Saudi Arabia: 7 missiles fired from Yemen, 1 killed from falling debris. CNN. URL: <https://edition.cnn.com/2018/03/25/middleeast/saudi-arabia-intercepts-missile/index.html>.
80. Four ships 'sabotaged' in the Gulf of Oman amid tensions. BBC. URL: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-48245204>.
81. Tanchum M. Drone Attacks on Saudi Oil Infrastructure are a Calibrated Message from Iran. IAI Istituto Affari Internazionali. URL: <https://www.iai.it/en/pubblicazioni/drone-attacks-saudi-oil-infrastructure-are-calibrated-message-iran>.

82. Noble J. Second Jeddah F1 practice delayed after emergency meeting. Motorsport. URL: <https://www.motorsport.com/f1/news/second-jeddah-practice-delayed-oil-facility-attack/9314872/>.
83. Zafar Mehdi S. Iran, China sign deal on 'Belt and Road' project. Anadolu Ajansı. URL: <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/iran-china-sign-deal-on-belt-and-road-project/2190154>.
84. Main suppliers of crude oil to China in 2012 and 2022. Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/1310953/oil-imports-by-country-china/>.
85. Clarke H., Anderson B. Missile attack 'an act of war' by Iran, Saudi Foreign Minister says. CNN. URL: <https://edition.cnn.com/2017/11/06/middleeast/saudi-foreign-minister-interview/index.html>.
86. Iran raises 'flag of revenge' to show they are ready for war. The Business Standard. URL: <https://www.tbsnews.net/international/iran-raises-flag-revenge-show-they-are-ready-war>.
87. Saudi Arabia Population 2024. World Population Review. URL: <https://worldpopulationreview.com/countries/saudi-arabia-population>.
88. Migrants and Refugees Section. Migration profile: Saudi Arabia. Vatican City: Integral Human Development, 2023. 13 p.
89. Wehrey F. The Forgotten Uprising in Eastern Saudi Arabia. Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace, 2013. 24 p.
90. Moro A. Two policemen killed in Saudi Arabia's Shia-majority Qatif. Anadolu Ajansı. URL: <https://www.aa.com.tr/en/todays-headlines/two-policemen-killed-in-saudi-arabia-s-shia-majority-qatif/513255>.
91. Awamiya: Inside Saudi Shia town devastated by demolitions and fighting. BBC. URL: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-40937581>.
92. Amanpour C. Iran welcomes old foes to Islamic summit. CNN. URL: <http://edition.cnn.com/WORLD/9712/08/islamic.conference/>.
93. Cordesman A. Washington, DC: Center for Strategic and International Studies, 2001. 11 p.

94. Maida A. "They Are Not Our Brothers" Hate Speech by Saudi Officials. *Humans Right Watch*. URL: <https://www.hrw.org/report/2017/09/26/they-are-not-our-brothers/hate-speech-saudi-officials>.
95. Hassan H., Weiss M. *ISIS: Inside the Army of Terror*. New York : Regan Arts, 2015. 288 p.
96. Seale P. Who killed Rafik Hariri? *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/world/2005/feb/23/syria.comment>.
97. Fathi N., M. Fattah H. Iranian President to Visit Saudi Arabia. *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2007/03/01/world/middleeast/01cnd-iran.html>.
98. Cable: 08RIYADH649_a. WikiLeaks. URL: https://wikileaks.org/plusd/cables/08RIYADH649_a.html.
99. Cable: 09RIYADH447_a. WikiLeaks. URL: https://wikileaks.org/plusd/cables/09RIYADH447_a.html.
100. Cable: 09RIYADH181_a. WikiLeaks. URL: https://wikileaks.org/plusd/cables/09RIYADH181_a.html.
101. Juneau T. Iran's policy towards the Houthis in Yemen: A limited return on a modest investment. *International Affairs*. 2016. Vol. 3, no. 92. P. 647–663.
102. Gimenez Cerioli L. Roles and International Behaviour: Saudi–Iranian Rivalry in Bahrain's and Yemen's Arab Spring. *Contexto Internacional*. 2018. Vol. 2, no. 40. P. 295–316.
103. Younis N. Mediation nation: Iraq's new role in Iranian-Saudi talks. *European Council on Foreign Relations*. URL: <https://ecfr.eu/article/mediation-nation-iraqs-new-role-in-iranian-saudi-talks/>.
104. Saudi-Iranian dialogue transferred to Oman in second round after Baghdad. *The Arab Weekly*. URL: <https://thearabweekly.com/saudi-iranian-dialogue-transferred-oman-second-round-after-baghdad>.
105. Iran suspends talks with Saudi Arabia, slams Riyadh's executions. *Middle East Eye*. URL: <https://www.middleeasteye.net/news/iran-saudi-arabia-riyadh-executions-suspends-talks>.

106. Ali Shabani M. Inside the talks between Iran and Saudi Arabia. Axios. URL: <https://www.axios.com/2022/04/27/iran-saudi-arabia-hold-talks>.
107. Ebrahim N. 5 key takeaways from Xi's trip to Saudi Arabia. CNN. URL: <https://edition.cnn.com/2022/12/10/middleeast/xi-china-saudi-arabia-visit-five-takeaways-mime-intl/index.html#:~:text=Saudi%20Crown%20Prince%20Mohammed%20Bin,Ara bia%20on%20December%208,%202022>.
108. Xi Jinping Holds Talks with Iranian President Ebrahim Raisi. Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. URL: https://www.mfa.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/202302/t20230216_11025776.html.
109. Ali Shabani M. Inside the talks between Iran and Saudi Arabia. Axios. URL: <https://www.axios.com/2022/04/27/iran-saudi-arabia-hold-talks>.
110. Defense Budget by Country (2024). Global Firepower - 2024 World Military Strength Rankings. URL: <https://www.globalfirepower.com/defense-spending-budget.php>.
111. Мельникова А. NYT: Россия выводит из Сирии часть военных и ЗПК С-300. Deutsche Welle. URL: <https://www.dw.com/ru/nyt-rossia-vyvodit-iz-sirii-cast-voennyh-i-zrk-s300/a-63502683>.
112. Iran's Use of Syria to Advance Terror Activity. Israel Defense Forces. URL: <https://www.idf.il/en/mini-sites/iran/iran-s-use-of-syria-to-advance-terror-activity/>.
113. Abo Rezeg A. Understanding Iran-Hamas Relations from a Defensive Neo-Realist Approach. Iranian Studies. 2021. Vol. 2, no. 4. P. 385–409.
114. Ibrahim S. Saudi Arabia reportedly offered financial aid to Palestinian Authority for normalisation with Israel. The New Arab. URL: <https://www.newarab.com/news/saudi-arabia-offers-financial-aid-pa-normalisation>.
115. Jamal Khashoggi: All you need to know about Saudi journalist's death. BBC. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-45812399>.

116. 2024 Military Strength Ranking. Global Firepower - 2024 World Military Strength Rankings. URL: <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php>.
117. Saudi Arabia Military Spending/Defense Budget 1960-2024. Macrotrends. URL: [https://www.macrotrends.net/global-metrics/countries/SAU/saudi-arabia/military-spending-defense-budget#:~:text=Saudi%20Arabia%20military%20spending/defense%20budget%20for%202022%20was%20\\$75.01,a%202.11%%20decline%20from%202020](https://www.macrotrends.net/global-metrics/countries/SAU/saudi-arabia/military-spending-defense-budget#:~:text=Saudi%20Arabia%20military%20spending/defense%20budget%20for%202022%20was%20$75.01,a%202.11%%20decline%20from%202020).
118. Saudi Arabia announces 'Vision 2030'. Al Arabiya. URL: <https://english.alarabiya.net/News/middle-east/2016/04/25/Saudi-Arabia-to-announce-Vision-2030-today>.
119. Coker M., Lauria J. Former U.N. Envoy Says Yemen Political Deal was Close Before Saudi Airstrikes Began. The Wall Street Journal. URL: <https://www.wsj.com/articles/former-u-n-envoy-says-yemen-political-deal-was-close-before-saudi-airstrikes-began-1430081791>.
120. Comparison of Saudi Arabia and Iran Military Strengths (2024). Global Firepower - 2024 World Military Strength Rankings. URL: <https://www.globalfirepower.com/countries-comparison-detail.php?form=form&country1=saudi-arabia&country2=iran&Submit=COMPARE>.
121. Countries with Mandatory Military Service 2024. World Population Review. URL: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/countries-with-mandatory-military-service>.
122. Aryan H. Iran's Basij Force -- The Mainstay Of Domestic Security. Radio Free Europe/Radio Liberty. URL: https://www.rferl.org/a/Irans_Basij_Force_Mainstay_Of_Domestic_Security/1357081.html.
123. Stroul D. Russian-Iranian Cooperation and Threats to U.S. Interests. Washington, DC: The Washington Institute for Near East Policy, 2024. 5 p.

124. Bellamy D. Iran claims a new ballistic missile can travel at hypersonic speeds. Euronews. URL: <https://www.euronews.com/2023/11/19/iran-claims-a-new-ballistic-missile-can-travel-at-hypersonic-speeds>.
125. Iran's powerful missile and drone arsenal. International. URL: <https://english.elpais.com/international/2024-04-14/irans-powerful-missile-and-drone-arsenal.html>.
126. Saudi Vision 2030. Riyadh: Council of Economic and Development Affairs, 2016. 84 p.
127. Echols C. Senate has days to block new weapons sale to Saudi Arabia Senate has days to block new weapons sale to Saudi Arabia. Responsible Statecraft. URL: <https://responsiblestatecraft.org/saudi-arabia-us-weapons/>.
128. Foucart R. Russia's economy is now completely driven by the war in Ukraine – it cannot afford to lose, but nor can it afford to win. The Conversation. URL: <https://theconversation.com/russias-economy-is-now-completely-driven-by-the-war-in-ukraine-it-cannot-afford-to-lose-but-nor-can-it-afford-to-win-221333>.
129. Constance Renton - Morocco World News. (2017, May 17). Saudi Arabia launches arms manufacturing company SAMI. Morocco World News. Retrieved January 28, 2023, from <https://www.moroccoworldnews.com/2017/05/216835/saudi-arabia-launches-arms-manufacturing-company-sami>
130. Abed Alwahed T. Kremlin Says Implementation Talks of S400 Missile Deal with Saudi Arabia 'Positive'. Asharq Al-Awsat. URL: <https://english.aawsat.com/home/article/1047966/kremlin-says-implementation-talks-s400-missile-deal-saudi-arabia-'positive'>.
131. International presence. Naval Group. URL: <https://www.naval-group.com/en/international-presence>.
132. Community in the Middle East. Northrop Grumman. URL: <https://www.northropgrumman.com/who-we-are/community-in-the-middle-east>.

133. Boeing in Saudi Arabia. Boeing. URL: <https://www.boeing-me.com/en/boeing-in-saudi-arabia>.
134. Company - General Dynamics IS&T Arabia. General Dynamics Information Systems & Technologies Arabia. URL: <https://generaldynamics.sa.com/>.
135. Transparency International Defence & Security. Country Brief: Saudi Arabia. Government Defence Integrity Index. 2020. P. 1–8.
136. Corruption in UK-Saudi defence contracts: What did the government know?. Spotlight on Corruption. 2024. P. 1–16.
137. AML/CTF Department. The Anti-Money Laundering and Counter-Terrorism Financing (AML/CTF). Jeddah: Saudi Central Bank, 2019. 71 p.
138. United States Military Training Mission. U.S. Central Command. URL: <https://www.centcom.mil/OPERATIONS-AND-EXERCISES/USMTM/>.
139. Turak N. POLITICS How Saudi Arabia failed to protect itself from drone and missile attacks despite billions spent on defense systems. CNBC. URL: <https://www.cnbc.com/2019/09/19/how-saudi-arabia-failed-to-protect-itself-from-drones-missile-attacks.html>.
140. Xiaoren C., Siyu J., Yafei G. China-Saudi Arabia "Blue Sword-2023" naval special operations joint training concluded. Ministry of National Defense of the People's Republic of China. URL: <http://eng.mod.gov.cn/xb/Home/Focus/16262627.html>.
141. Saudi Arabia – AH-64D APACHE, UH-60M BLACKHAWK, AH-6i Light Attack, and MD-530F Light Turbine Helicopters. Washington, DC: Defense Security Cooperation Agency, 2010. 2 p.
142. Americans for Democracy & Human Rights in Bahrain. Mapping the Saudi State, Chapter 5: The Saudi Arabian National Guard. Washington, DC. 16 p.
143. S. Aljohani M., Almarshad A. The role of nuclear desalination in the Kingdom of Saudi Arabia. International Journal of Nuclear Desalination. 2003. Vol. 1, no. 2. P. 188–200.
144. Prospects for U.S.-Saudi Nuclear Energy Cooperation. CRS Reports, 2023. 3 p.

145. Stanton C. Saudis get serious on nuclear alternative for power plants. The National. URL: <https://www.thenationalnews.com/business/saudis-get-serious-on-nuclear-alternative-for-power-plants-1.599855>.
146. Cable: 09UNVIEVIENNA243_a. WikiLeaks. URL: https://wikileaks.org/plusd/cables/09UNVIEVIENNA243_a.html.
147. The Atomic Energy Act of 1954: federal law of 30.08.1954 no. 42 U.S.C. §§ 2011–2021, 2022-2286i, 2296.
148. Saudi Arabia may need nuclear weapons to fend off threat from Iran and Israel, says former intelligence chief. Daily Mail Online. URL: <https://www.dailymail.co.uk/news/article-2070704/Saudi-Arabia-need-nuclear-weapons-fend-threat-Iran-Israel-says-prince.html>.
149. Kelly L. Senate Democrat raises concerns about US-Saudi nuclear deal. The Hill. URL: <https://thehill.com/homenews/senate/4637182-senate-democrat-raises-concerns-about-u-s-saudi-nuclear-deal/>.
150. Nuclear Energy Agency. “The Fukushima Daiichi Nuclear Power Plant Accident: OECD/NEA Nuclear Safety Response and Lessons Learnt. OECD, 2013. 69 p.
151. Murphy F. US, European powers express alarm at Iran enriching uranium to 84%. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/us-european-powers-express-alarm-iran-enriching-uranium-84-2023-03-08/>.
152. Uranium Enrichment and Nuclear Weapon Proliferation / A. Krass et al. Stockholm: Taylor & Francis Ltd, 1983. 321 p.
153. Henderson S. Nuclear Gloss to Pakistan’s Diplomacy with Iran and Saudi Arabia. The Washington Institute for Near East Policy. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/nuclear-gloss-pakistans-diplomacy-iran-and-saudi-arabia>.
154. Albright D., Hinderstein C. Uncovering the Nuclear Black Market: Working Toward Closing Gaps in the International Nonproliferation Regime. Institute for Science and International Security. URL: https://isis-online.org/publications/southasia/nuclear_black_market.html.

155. Ali D. How to Kill an Entire Country. Transnational Institute. URL: <https://www.tni.org/en/article/how-to-kill-an-entire-country>.
156. Obaid N., H. Cordesman A. Saudi Military Forces and Development: Challenges & Reforms. Washington, DC: Center for Strategic and International Studies, 2004. 42 p.
157. Allison M. MILITANTS SEIZE MECCA: THE EFFECTS OF THE 1979 SIEGE OF MECCA REVISITED. Fredericksburg, Virginia: University of Mary Washington. 20 p.
158. Посол РФ: російських військ в Криму немає. URL: https://lb.ua/news/2014/03/01/257740_posol_rf_rossiyskih_voysk_krimu.html.
159. Russia's 200th Motorized Infantry Brigade in the Donbass. Bellingcat. URL: <https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2016/01/16/russias-200th-motorized-infantry-brigade-in-the-donbass/>.
160. Дубова В. Сепаратисти утримують близько половини міст Донеччини. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25332027.html>.
161. Пилипенко О. Стрелков в подробностях рассказал, как тайно пересек границу, чтобы захватить Славянск. Сайт Слов'янська. URL: <https://www.6262.com.ua/news/1195479/strelkov-v-podrobnostah-rasskazal-kak-tajno-peresek-granicu-ctoby-zahvatit-slavansk>.
162. Сидоржевський М., Грабська А. Що потрібно знати про справу Александрова і Єрофєєва. Deutsche Welle. URL: <https://www.dw.com/uk/що-потрібно-знати-про-справу-александрова-і-єрофєєва/a-19195203>.
163. NATO. Steadfast Defender 24. URL: <https://www.nato.int/cps/en/natohq/222847.htm#:~:text=Steadfast%20Defender%202024%20is%20NATO's,people%20safe%20for%2075%20years>.
164. Генеральний штаб ЗСУ. Операція INTERFLEX: у Британії проходять підготовку близько 10000 військових ЗСУ. АрміяInform. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/09/29/operacziya-interflex-u-brytaniyi-prohodyat-pidgotovku-blyzko-10-tysyach-vijskovyh-zsu/>.

165. Custodian of the Two Holy Mosques King Salman bin Abdulaziz. North Thunder Military exercise concludes. The Embassy of The Kingdom of Saudi Arabia. URL: <https://www.saudiembassy.net/news/north-thunder-military-exercise-concludes>.
166. Presidency of State Security: A vision for development and prosperity. Saudi Gazette. URL: <https://saudigazette.com.sa/article/513537/SAUDI-ARABIA/State-Security>.
167. The International Institute for Strategic Studies. Saudi Arabia. Cyber Capabilities and National Power. No. 2. P. 95–108.
168. Cordesman A., Obaid N. Saudi Internal Security: A Risk Assessment Terrorism and the Security Services Challenges & Developments. Washington, DC: Center for Strategic and International Studies, 2004. 39 p.
169. FOREIGN RELATIONS OF THE UNITED STATES, 1969–1976, VOLUME XXIV, MIDDLE EAST REGION AND ARABIAN PENINSULA, 1969–1972; JORDAN, SEPTEMBER 1970. History State Gov. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v24/d140>.
170. Giles K., Sherr J., Seaboyer A. Russian Reflexive Control. Kingston, Ontario : Royal Military College of Canada, 2018. 66 p.
171. Tekingunduz A. Are private military contractors any different from mercenaries? TRT World. URL: <https://www.trtworld.com/americas/are-private-military-contractors-any-different-from-mercenaries-20680>.
172. International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries: convention of 04.12.1989 no. A/RES/44/34.
173. Kramer A. Russia Deploys a Potent Weapon in Syria: The Profit Motive. The New York Times. URL: <https://www.nytimes.com/2017/07/05/world/middleeast/russia-syria-oil-isis.html>.
174. Bowen A. Russia’s Wagner Private Military Company (PMC). Washington, DC: CRS Reports, 2023. 2 p.

175. Ettinger M. How a special forces cosplay brand sparked a panic Delta Force troops had been outed in Israel. Daily Dot. URL: <https://www.dailydot.com/debug/us-forces-in-israel-forward-operations-group/>.
176. Forward Observations Group. URL: <https://forwardobservations.com/>.
177. Габбард Б. МБС. Таємниці наслідного принца Мухаммеда бін Салмана / пер. з англ. О. Тельна. Харків: Фабула, 2023. 384 с.
178. Jarzabek J. ALL THE MONEY CAN BUY. THE SAUDI ARABIAN ARMED FORCES. Polskie Towarzystwo Studiów Międzynarodowych, 2017. 18 p.
179. Сенченко Н. Наёмники новой войны или Частные военные компании. Киев : КИТ, 2016. 224 с.
180. Merle R. Northrop to Purchase TRW for \$7.8 Billion. The Washington Post. URL: <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2002/07/02/northrop-to-purchase-trw-for-78-billion/3486c899-8d5b-4ffa-838a-eb3f80ec1c30/>.
181. Verschave F.-X. La Françafrique: le plus long scandale de la République. 1998. 356 p.
182. Prokop M. Saudi Arabia: the politics of education. International Affairs. 2003. Vol. 1, no. 79. P. 77–89.
183. Майрон П., Лайнбарджер Э. Психологическая война. Теория и практика обработки массового сознания. Киев : СВАРОГ, 2023. 528 с.
184. Dehghan S. K. Concern over UK-based Iranian TV channel's links to Saudi Arabia. The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/world/2018/oct/31/concern-over-uk-based-iranian-tv-channels-links-to-saudi-arabia>.
185. Han R. Manufacturing Consent in Cyberspace: China's "Fifty-Cent Army. Journal of Current Chinese Affairs. 2015. Vol. 2, no. 44. P. 105–134.
186. Muhasilovic J. 'Trolling' for Russia in the Balkans. Daily Sabah. URL: <https://www.dailysabah.com/op-ed/2018/03/05/trolling-for-russia-in-the-balkans>.

187. Mirovalev M. Behind Russia's ultra-nationalist crackdown. Al Jazeera. URL: <https://www.aljazeera.com/features/2015/9/23/behind-russias-ultra-nationalist-crackdown>.
188. Study Confirms Influence of Russian Internet “Trolls” on 2016 Election. Columbia SIPA | School of International and Public Affairs. URL: <https://www.sipa.columbia.edu/news/study-confirms-influence-russian-internet-trolls-2016-election>.
189. Довженко О. Russian propaganda totally shat pants and tries to hide the result under the rug. Детектор медіа. URL: <https://detector.media/in-english/article/197208/2022-03-05-russian-propaganda-totally-shat-pants-and-tries-to-hide-the-result-under-the-rug/>.
190. Vesselkov A., Finley B., Vankka J. Russian trolls speaking Russian: Regional Twitter operations and MH17. 2020. 10 p.
191. Fakida A. Political fact-checking in the Middle East: What news can be verified in the Arab world?. Open Information Science. 2021. No. 5. P. 124–139.
192. Sumner W. Folkways: a study of the sociological importance of usages, manners, customs, mores, and morals. Boston : Ginn and Co., 1906. 692 p.
193. Hewstone M., Rubin M., Willis H. Intergroup bias. Annual Review of Psychology. 2002. No. 53. P. 575–604.
194. Hussain Al-Hazmi R. Saudi Arabia's Vision 2030: empowering young people to build the future. Arab News. URL: <https://www.arabnews.com/node/2318896/saudi-arabia's-vision-2030-empowering-young-people-build-future>.
195. Higgins E. MH17 The Open Source Evidence. Bellingcat, 2015. 23 p.
196. Росія наполягає на непричетності до збиття MH17 на Донбасі. Українська Правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/05/24/7181271/>.
197. Bell C., Alistair C. Khashoggi: Bots feed Saudi support after disappearance. BBC News. URL: <https://www.bbc.co.uk/news/blogs-trending-45901584>.

198. How one 'fact-checking' site spreads Russian propaganda. Deutsche Welle. URL: <https://www.dw.com/en/ukraine-war-how-a-fact-checking-website-is-spreading-russian-propaganda/a-61062940>.
199. Russian War Report: Kremlin claims Bucha massacre was staged by Ukraine. Atlantic Council. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/russian-war-report-kremlin-claims-bucha-massacre-was-staged-by-ukraine/>.
200. Romero L. How a Purported Fact-Checking Site Spreads Russian Propaganda. Global Investigative Journalism Network. URL: <https://gijn.org/stories/war-on-fakes-fact-checking-pro-russia-propaganda/>.
201. Russian War Report: Russia makes false claims while blaming Ukraine for Kramatorsk railway station attack. Atlantic Council. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/russian-war-report-russia-makes-false-claims-while-blaming-ukraine-for-kramatorsk-railway-station-attack/>.
202. Paganini P. Iran suspected for the attack on the Saudi Aramco - Security Affairs. Security Affairs. URL: <https://securityaffairs.com/8300/malware/iran-suspected-for-the-attack-on-the-saudi-aramco.html>.
203. Pascu L. Shamoon is back; hits Saudi Arabian aviation agency. BitDefender. URL: <https://www.bitdefender.com/blog/hotforsecurity/shamoon-is-back-hits-saudi-arabian-aviation-agency/>.
204. Saudi Arabia warns on cyber defense as Shamoon resurfaces. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/article/us-saudi-cyber-idUSKBN1571ZR/>.
205. Paganini P. A new Shamoon 3 sample uploaded to VirusTotal from France. Security Affairs. URL: <https://securityaffairs.com/79248/malware/shamoon-3-france.html>.
206. Olech A., Siekierka K. Cybersecurity in Saudi Arabia. 2021. P. 7.
207. Kamiński M. A. Operation “Olympic Games.” Cyber-sabotage as a tool of American intelligence aimed at counteracting the development of Iran’s nuclear programme. Security and Defence. 2020. Vol. 2, no. 29. P. 63–71.

208. Hactivist Group Takes Down Iranian Supreme Leader's Website. Iran International. URL: <https://www.iranintl.com/en/202209227695> (date of access: 14.05.2024).
209. Gordon A. What to Know About the Cyber Attack on Iran's Gas Stations. TIME. URL: <https://time.com/6548680/iran-hacker-gas-station-cyberattack-israel/>.
210. Hactivist Group Publishes Leaked Documents Showing Iran's Judiciary Targeting Journalists. RadioFreeEurope/RadioLiberty. URL: <https://www.rferl.org/a/iran-judiciary-hack-targeting-journalists/32831893.html>.
211. Rasooldeen M. Saudi Arabia sets up new commission to boost cybersecurity. Arab News. URL: <https://www.arabnews.com/node/1186926/saudi-arabia>.
212. Jambi R. Ethical hackers in Saudi Arabia take on cybercriminals, fraudsters. Arab News. URL: <https://www.arabnews.com/node/1966546/saudi-arabia>.
213. Snow N. Public Diplomacy. Fullerton: California State University, 2020. 30 p.
214. Lynch S. From pariah to peacemaker: Saudi Arabia's bid to become Ukraine war middleman. POLITICO. URL: <https://www.politico.eu/article/saudi-arabia-jeddah-ukraine-war-middleman-russia-pariahpeacemaker/>.
215. Gunerigok S. Saudi Arabia calls for lasting peace in Gaza, says 'truce is not enough'. Anadolu Ajansı. URL: <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/saudi-arabia-calls-for-lasting-peace-in-gaza-says-truce-is-not-enough-/3068403>.
216. Mumford A. Proxy Warfare and the Future of Conflict. The RUSI Journal. 2013. Vol. 2, no. 158. P. 40–46.
217. Rieger R. Syrian Civil War: Limitations and Preconditions for Effective Multilateralism in an Evermore Conflictual Multipolar World. EuroMeSCo. 2017. No. 71. P. 1–10.
218. Plotkin Boghardt L. Saudi Funding of ISIS. The Washington Institute. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/saudi-funding-isis>.
219. Al Qurtuby S., Aldamer S. Terrorism and Counterterrorism in Saudi Arabia. Sage Journals. 2021. Vol. 1, no. 8. P. 56–76.

220. American Civil Liberties Union. *Blocking Faith, Freezing Charity: Chilling Muslim Charitable Giving in the “War on Terrorism Financing”*. New York, 2009. 164 p.
221. Saudi Arabia freezes Israel normalization talks: Report. The Cradle. URL: <https://thecradle.co/articles-id/7763>.
222. Guelke A. *Terrorism and Global Disorder Political Violence in the Contemporary World*. London: I.B.Tauris, 2006. 296 p.
223. Yawar Adili A. *The Politics of Survival in the Face of Exclusion: Hazara and Shia Actors Under the Taleban*. Afghanistan Analysts Network. 2023. P. 36.
224. Al-Kassimi K. *The Legal Principles of Bethlehem & Operation Timber Sycamore: The “Islamist Winter” Pre-Emptively Targets “Arab Life” by Hiring “Arab Barbarians”*. *Laws*. 2021. Vol. 3, no. 10. P. 1–35.
225. Conflict Armament Research. *Weapons of the Islamic State: A three-year investigation in Iraq and Syria*. London: Conflict Armament Research Ltd., 2017. 202 p.
226. Syria conflict: Jaysh al-Islam rebel leaders die in air strike. BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-35178684>.
227. Porter G. *Gulf-allies-and-‘Army-of-Conquest’ - Al-Ahram Weekly*. Wayback Machine. URL: <https://web.archive.org/web/20150919055514/http://weekly.ahram.org.eg/News/12392/21/Gulf-allies-and-‘Army-of-Conquest’.aspx>.
228. Dark E. *Syrian FSA fades in shadow of Saudi-backed opposition front*. Al-Monitor. URL: <https://www.al-monitor.com/originals/2013/12/syria-fsa-islamic-front-geneva-ii-jarba.html>.
229. Bremmer I. *The Top 5 Countries Where ISIS Gets Its Foreign Recruits*. TIME. URL: <https://time.com/4739488/isis-iraq-syria-tunisia-saudi-arabia-russia/>.
230. Charfi M. *Reaching the Next Muslim Generation (Published 2002)*. The New York Times. URL: <https://www.nytimes.com/2002/03/12/opinion/reaching-the-next-muslim-generation.html>.

231. GovInfo. Entry of the 9/11 Hijackers into the United States: Staff Statement No. 1. Washington, DC, 2004. 11 p.
232. Faucon B. Iran's Rise as Global Arms Supplier Vexes U.S. and Its Allies. The Wall Street Journal. URL: <https://www.wsj.com/world/irans-rise-as-global-arms-supplier-vexes-u-s-and-its-allies-6f205083>.
233. Comparison of Saudi Arabia and Iran Military Strengths (2024). Global Firepower - 2024 World Military Strength Rankings. URL: <https://www.globalfirepower.com/countries-comparison-detail.php?form=form&country1=saudi-arabia&country2=iran&Submit=COMPARE>.
234. Iranian casualties during the eight years of Iraq-Iran conflict / M. Zargar et al. Rev Saúde Pública. 2007. Vol. 6, no. 41. P. 1065–1066.
235. U.S. Involvement in the 1980s Iran-Iraq War: America's Haphazard Extension of Gulf Insecurity. The Yale Review of International Studies. URL: <https://yris.yira.org/column/u-s-involvement-in-the-1980s-iran-iraq-war-americas-haphazard-extension-of-gulf-insecurity/>.
236. Davar F. The Soviet Union, Not the West, Was Saddam Hussein's Main Backer in His War Against Iran. IranWire. URL: <https://iranwire.com/en/features/67636/>.
237. Beerli T. Iran's "UAV Army" – A Global Threat. Alma Research and Education Center, 2023. 47 p.
238. Terajima A. Explainer: Iran's cheap, effective Shahed drones and how Russia uses them in Ukraine. Kyiv Independent. URL: <https://kyivindependent.com/explainer-irans-cheap-effective-shahed-drones-and-how-russia-uses-them-in-ukraine/>.
239. Motamedi M. Iran has a hypersonic missile. What does that mean?. Al Jazeera. URL: <https://www.aljazeera.com/features/2023/6/7/iran-has-a-hypersonic-missile-what-does-that-mean>.
240. UN Security Council Resolutions on Iran. Arms Control Association. URL: <https://www.armscontrol.org/factsheets/Security-Council-Resolutions-on-Iran>.

241. EU sanctions against Iran. Consilium - European Union. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-iran/>.
242. International Iran Sanctions Database. United Against Nuclear Iran. URL: <https://www.unitedagainstnucleariran.com/international-iran-sanctions-database>.
243. Urhová D. Anti-Western Axis of China, Russia and Iran Forging Closer Ties Amid Growing Tensions in the Middle East – chinaobservers. China Observers in Central and Eastern Europe. URL: <https://chinaobservers.eu/anti-western-axis-of-china-russia-and-iran-forging-closer-ties-amid-growing-tensions-in-the-middle-east/>.
244. Lederer E. Russia vetoes UN resolution citing Iran sanctions violation. AP News. URL: <https://apnews.com/general-news-607f9a05c2ed491cb99f76e3642705bf>.
245. Al-Salmi A. Iran's Revolutionary Guard Media Highlights Arsenal Capable of Striking Israel. Asharq Al-Awsat. URL: <https://english.aawsat.com/world/4954831-iran's-revolutionary-guard-media-highlights-arsenal-capable-striking-israel>.
246. Silinsky M. Iran's Islamic Revolutionary Guard Corps Its Foreign Policy and Foreign Legion. Expeditions with MCUP. P. 1–34.
247. Constitution of the Islamic Republic of Iran: supreme law of 03.12.1979. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Iran_1989.
248. Smith B. The Quds Force of the Iranian Revolutionary Guard. London : International Affairs and Defence Section, 2007. 9 p.
249. Ruttig T. Islamists, Leftists – and a Void in the Center. Afghanistan's Political Parties and where they come from (1902-2006). Konrad-Adenauer-Stiftung, 2006. 47 p.
250. Afghanistan: The Massacre in Mazar-I Sharif. Humans Right Watch. URL: <https://www.hrw.org/report/1998/11/01/afghanistan-massacre-mazar-i-sharif>.
251. Walsh N. P., Bergen P., Hanna J. Taliban's Mullah Omar died in 2013, Afghan government says | CNN. CNN. URL: <https://edition.cnn.com/2015/07/29/asia/afghanistan-mullah-omar/index.html>.

252. Ustiashvili S. The Quds Force and drug trafficking in the world. *International Journal of Scientific Research and Management*. 2023. Vol. 3, no. 11. P. 1–6.
253. Walsh N. P., Bergen P., Hanna J. Taliban's Mullah Omar died in 2013, Afghan government says | CNN. CNN. URL: <https://edition.cnn.com/2015/07/29/asia/afghanistan-mullah-omar/index.html>.
254. Lebanon. IPU Parline. URL: <https://data.ipu.org/parliament/LB/LB-LC01/election/LB-LC01-E20220515/>.
255. Россия отправила в Сирию спецназ и морских пехотинцев. ТСН. URL: <https://tsn.ua/ru/svit/rossiya-otpravila-v-siriyu-specnaz-i-morskih-pehotincev-497202.html>.
256. Boussel P. The Quds Force in Syria: Combatants, Units, and Actions. 2023. P. 24.
257. Iranian General Soleimani 'present on Mosul operation front line'. *The New Arab*. URL: <https://www.newarab.com/news/iranian-general-soleimani-present-mosul-operation-front-line>.
258. Nwanegbo J., Etim Akpan N. Iran and Africa: Strategic Cooperation or Awkward Diplomacy?. *FUWukari Journal of Politics and Development*. 2017. Vol. 1, no. 1. P. 10–25.
259. Miller J. Faces of Fundamentalism Hassan al-Tiirabi and Muhammed Fadlallah. *Foreign Affairs*. 1994. Vol. 6, no. 73. P. 123–142.
260. Schanzer J. A Deadly Love Triangle Why Iran and Hamas adore Darfur's genocidal dictator. *The Weekly Standard*. URL: <http://www.weeklystandard.com/Content/Public/Articles/000/000/015/401vcvba.asp>.
261. Frick M. Iran's Islamic Revolutionary Guard Corps: An Open Source Analysis. *Defense Technical Information Center*. 2008. Vol. 2, no. 49. P. 121–127.
262. Blair D. Man who harboured bin Laden is lodestar for terrorists. *Sudan Tribune*. URL: <https://sudantribune.com/article14384/>.
263. Al-Haj A. Saudis' Operation Decisive Storm in Yemen a 'dangerous step,' Iran warns. *The Globe and Mail*. URL:

<https://web.archive.org/web/20150326221558/http://www.theglobeandmail.com/news/world/saudi-arabia-has-150000-troops-for-yemen-operation-report/article23628188/>.

264. Sudan's army ousts President Omar al-Bashir – DW – 04/11/2019. Deutsche Welle. URL: <https://www.dw.com/en/sudans-military-ousts-president-omar-al-bashir-following-protests/a-48282243>.
265. Jeffery J. Sudan and Iran resume diplomatic relations severed 7 years ago, promising to 'open embassies soon'. AP News. URL: <https://apnews.com/article/iran-sudan-diplomatic-ties-saudi-8ce7690acb75bfaff092e63713ae52c0>.
266. Hendawi H. Sudan's Abdel Fattah Al Burhan leaves for New York to attend UNGA meetings. MENA News. URL: <https://www.thenationalnews.com/mena/2023/09/20/sudans-al-burhan-leaves-for-new-york-to-attend-unga-meetings/>.
267. Harris A. Exploiting Grievances: Al-Qaeda in the Arabian Peninsula. Carnegie Endowment for International Peace. 2010. No. 111. P. 1–13.
268. Brush M., Carmody S. President Obama confirms the death of Osama bin Laden. Michigan Public. URL: <https://www.michiganpublic.org/2011-05-02/president-obama-confirms-the-death-of-osama-bin-laden>.
269. Ayman al-Zawahiri appointed as al-Qaeda leader. BBC. URL: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-13788594>.
270. Plummer R., Murphy M. Ayman al-Zawahiri: Al-Qaeda leader killed in US drone strike. BBC Home - Breaking News, World News, US News, Sports, Business, Innovation, Climate, Culture, Travel, Video & Audio. URL: <https://www.bbc.com/news/world-asia-62387167>.
271. Azani E., Barak M. Iran and al-Qaeda Under Sheikh Saif al-Adel: The Ramifications for Israel. The International Institute for Counter-Terrorism. 2023. P. 10.

272. Ware J., Clarke C. How Far-Right Terrorists Choose Their Enemies. *Foreign Policy*. URL: <https://foreignpolicy.com/2022/02/09/far-right-terrorism-extremism-target-selection-jihad-enemy/>.
273. Chulov M. My son, Osama: the al-Qaida leader's mother speaks for the first time. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/world/2018/aug/03/osama-bin-laden-mother-speaks-out-family-interview>.
274. Bahrain as an Arena for Iran Subversion and Terrorism. *The Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center*. 2020. Vol. 20, no. 236. P. 1–40.
275. Minorities at Risk Project. Chronology for Shi'is in Bahrain. UNHCR Web Archive. URL: <https://webarchive.archive.unhcr.org/20230518145327/https://www.refworld.org/docid/469f38671e.html>.
276. Iran condemns foreign military intervention in Bahrain. *Tehran Times*. URL: <https://www.tehrantimes.com/print/237543/Iran-condemns-foreign-military-intervention-in-Bahrain>.
277. Rubin M., Majidiyar A. *The Shi'ites of the Middle East: An Iranian Fifth Column?* American Enterprise Institute, 2014. 140 p.
278. Nguyen T., Rajeev S. G. *From Gravitational Collapse to Black Holes*. Rochester, NY: University of Rochester, 2018. 9 p.
279. Rosen A. This map proves that Iran doesn't really want to defeat ISIS in Iraq and Syria. *Business Insider*. URL: <https://www.businessinsider.com/this-map-proves-that-iran-doesnt-really-want-to-defeat-isis-in-iraq-and-syria-2015-4>.
280. Roggio B. 'Iran owes al Qaeda invaluable,' ISIS spokesman says | FDD's Long War Journal. *Threat Matrix | FDD's Long War Journal*. URL: https://www.longwarjournal.org/archives/2014/05/iran_owes_al_qaeda_invaluably.php.
281. Ziabari K. In Iran, Journalism Is Still Alive but Hanging by a Thread. *New Lines Magazine*. URL: <https://newlinesmag.com/spotlight/in-iran-journalism-is-still-alive-but-hanging-by-a-thread/>.

282. Gölz O. Martyrdom and Masculinity in Warring Iran The Karbala Paradigm, the Heroic, and the Personal Dimensions of War. *Behemoth – A Journal on Civilisation*. 2019. Vol. 1, no. 12. P. 35–51.
283. Elswah M., Alimardani M. Propaganda Chimera: Unpacking the Iranian Perception Information Operations in the Arab Worl. *Open Information Science*. 2021. No. 5. P. 163–174.
284. Myre G. A 'Perception Hack': When Public Reaction Exceeds The Actual Hack. NPR. URL: <https://www.npr.org/2020/11/01/929101685/a-perception-hack-when-public-reaction-exceeds-the-actual-hack>.
285. Hamid S. Secret details emerge on Iran's Cyber Army. *Al Arabiya English*. URL: <https://english.alarabiya.net/features/2017/01/15/Secrets-and-activities-of-Iran-s-electronic-army>.
286. What Is Stuxnet? | Trellix. Trellix | Revolutionary Threat Detection and Response. URL: <https://www.trellix.com/security-awareness/ransomware/what-is-stuxnet/>.
287. Iran Cyber Threat Overview and Advisories | CISA. Cybersecurity and Infrastructure Security Agency CISA. URL: <https://www.cisa.gov/topics/cyber-threats-and-advisories/advanced-persistent-threats/iran>.
288. Handala Team Claims Hack of DRS RADA Technologies and Iron Dome Radar Systems - Daily Dark Web. Daily Dark Web. URL: <https://dailydarkweb.net/handala-team-claims-hack-of-drs-rada-technologies-and-iron-dome-radar-systems/>.
289. Yemen's Houthis blamed for Israeli El Al 'cyberhijack'. *The New Arab*. URL: <https://www.newarab.com/news/yemens-houthis-blamed-israeli-el-al-cyberhijack>.
290. Fowler S. Who is the Syrian Electronic Army?. *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-22287326>.
291. Iran and Hezbollah Hackers Launch Attacks to Influence Israel-Hamas Narrative. *The Hacker News*. URL: <https://thehackernews.com/2024/02/iran-and-hezbollah-hackers-launch.html>.

292. Beman Eghbali Zarch A. Cyber-Threats and Cyber-Attacks against Iran. Institute for Political and International Studies. URL: <https://www.ipis.ir/en/subjectview/687242/cyber-threats-and-cyber-attacks-against-iran>.
293. OilRig. Malpedia. URL: <https://malpedia.caad.fkie.fraunhofer.de/actor/oilrig>.
294. Nation State Actor Crimson Sandstorm. Microsoft. URL: <https://www.microsoft.com/en-us/security/security-insider/crimson-sandstorm>.
295. UNC1549. Malpedia. URL: <https://malpedia.caad.fkie.fraunhofer.de/actor/unc1549#:~:text=UNC1549%20is%20an%20Iranian%20threat,focus%20on%20the%20Middle%20East>.
296. Satter R. Microsoft says it caught hackers from China, Russia and Iran using its AI tools. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/technology/cybersecurity/microsoft-says-it-caught-hackers-china-russia-iran-using-its-ai-tools-2024-02-14/>.
297. US warns: Iranian and Chinese hackers carry out disruptive attacks on water systems. The Jerusalem Post. URL: <https://www.jpost.com/international/article-792931>.
298. Corera G. Iranian and Russian hackers targeting politicians and journalists, warn UK officials. BBC. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-64405220>.
299. Ray Vollhardt J. Collective Victimization. Oxford Handbook of Intergroup Conflict. 2012, 2012. P. 136–157.
300. A sense of self-perceived collective victimhood in intractable conflicts / A. Gundar et al. International Review of the Red Cross. 2009. Vol. 91, no. 874. P. 229–258.
301. Desmarais A. How are Iran's Shahed drones used on Ukraine's frontlines? Euronews. URL: <https://www.euronews.com/next/2024/04/22/how-irans-kamikaze-shahed-drones-are-being-used-in-ukraine#:~:text='Exhausting'%20Ukraine's%20air%20defences&text=A%20>

US%20Intelligence%20report%20also,in%20the%20war's%20opening%20mont
hs

302. Iranian foreign ministry spokesman voices regret over Ukraine govt. decision to downgrade ties with Tehran. Ministry of Foreign Affairs of the Islamic Republic of Iran. URL: <https://en.mfa.ir/portal/NewsView/694452>.
303. Haven P. Iran's president denies sending drones and other weapons to Russia and decries US meddling. AP News. URL: [https://apnews.com/article/iran-raisi-ukraine-united-nations-5e196ef81249ca3ea8a12f5148f6d867#:~:text=NEW%20YORK%20\(AP\)%20-%20Iran's,a%20plant%20to%20manufacture%20them](https://apnews.com/article/iran-raisi-ukraine-united-nations-5e196ef81249ca3ea8a12f5148f6d867#:~:text=NEW%20YORK%20(AP)%20-%20Iran's,a%20plant%20to%20manufacture%20them).
304. Tiedeman A. Islamic Republic of Iran Broadcasting: Public Diplomacy or Propaganda?. The Fletcher School Online Journal for issues related to Southwest Asia and Islamic Civilization. 2005. No. 5. P. 1–7.

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційної роботи

Тема: «Гібридна війна в контексті протистояння між Королівством Саудівська Аравія та Ісламською Республікою Іран (1979-2024 рр.)»

Студент: Клименко Денис Ярославович

Рік навчання, факультет: ФСНСТ - 4

Науковий керівник: доктор філософії Гош Мрідугла

Рецензент:

Захищена “ _____ ” _____ 20__р.

Короткий зміст роботи:

Робота присвячена систематизації гібридної війни між Саудівською Аравією та Іраном з 1979 року через релігійні, ідеологічні, історичні, психологічні та геополітичні чинники та за регіональний вплив з позиції класичного реалізму. Саме з цієї позиції примирення між КСА та ІРІ за сприяння КНР у 2023 році можна розглянути як зацікавленість обох держав у отриманні китайських інвестицій в регіон у рамках програми “Один пояс, один шлях”, а також скорочення присутності РФ у Сирії, що загрожує зростанню опозиційних збройних рухів у нестабільних точках регіону та лояльним Ірану політичним режимам. Охарактеризовано різні підходи до ведення гібридної війни: КСА опирається на американські стратегії, яка зосереджена на обороноспроможності держави, застосуванні іноземних спеціалістів, фінансуванні проксі-сил приватними особами, пропаганді ідей ваххабізму та лояльності до династії Аль Сауд та створінні іміджу КСА як медіатора через публічну дипломатію. Натомість проксі-війна Ірану опирається на ядерне стримування, співпрацю з автократіями на кшталт РФ і КНР, з метою дестабілізації безпекового середовища, що прямо корелюється з державою-революціонерів, за реалізмом Ганса Моргентау. У роботі пропонується гіпотеза, щодо розширення концепції раціональності міжнародних акторів у класичному

реалізмі Морґентау. З огляду на це, ситуація на Близькому Сході переходить у новий етап з веденням прихованої війни зі застосуванням як нових методів протистояння, також адаптація старих до нових геополітичних умов.

Ключові слова: гібридна війна, геостратегія, проксі-війна, кібервійна, публічна дипломатія, пропаганда.

Short summary:

The present research systematizes patterns of hybrid warfare between Saudi Arabia and Iran since 1979 on religious, ideological, historical, psychological, and geopolitical grounds as well as for regional influence, from the viewpoint of classical realism. From this standpoint, the reconciliation reached between Saudi Arabia and Iran with Chinese mediation in 2023, may be viewed as driven by the interest of getting Chinese investment into the region within the “One Belt, One Road” initiative, as well as reducing Russia's presence in Syria, which threatens both increased activity of opposition armed movements in unstable points of the region and politically loyal regimes in Iran. Both the states have different approaches to conducting hybrid warfare. Saudi Arabia relies on American strategies, based on expansion of the country's defense capabilities; use of foreign specialists, proxy forces financed by private individuals, propaganda to strengthen Wahhabi ideas and loyalty to the Al Saud dynasty, and public diplomacy creating a mediator image around the KSA. Iran's proxy warfare relies on nuclear deterrence, cooperation with autocracies like Russia and China, aimed at destabilizing the security environment in the region, which directly correlates with the type of revolutionary states mentioned in Hans Morgenthau's works. Based on this fact, the paper proposes a hypothesis that allows expanding the concept of rationality of international actors in Morgenthau's classical realism. The situation in the Middle East is currently transitioning to a new stage with the conduct of covert warfare between two states, where new methods of confrontation will be applied, or old ones will adapt to new geopolitical conditions.

Key words: hybrid warfare, geostrategy, proxy-war, cyberwarfare, public diplomacy, propaganda.